

Vignatiová, Jana

Součásti jezdecké výstroje z nálezů na Pohansku u Břeclavě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1980, vol. 29, iss. E25, pp. [161]-198

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108895>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA VIGNATIOVÁ

SOUČÁSTI JEZDECKÉ VÝSTROJE Z NÁLEZŮ NA POHANSKU U BŘECLAVĚ

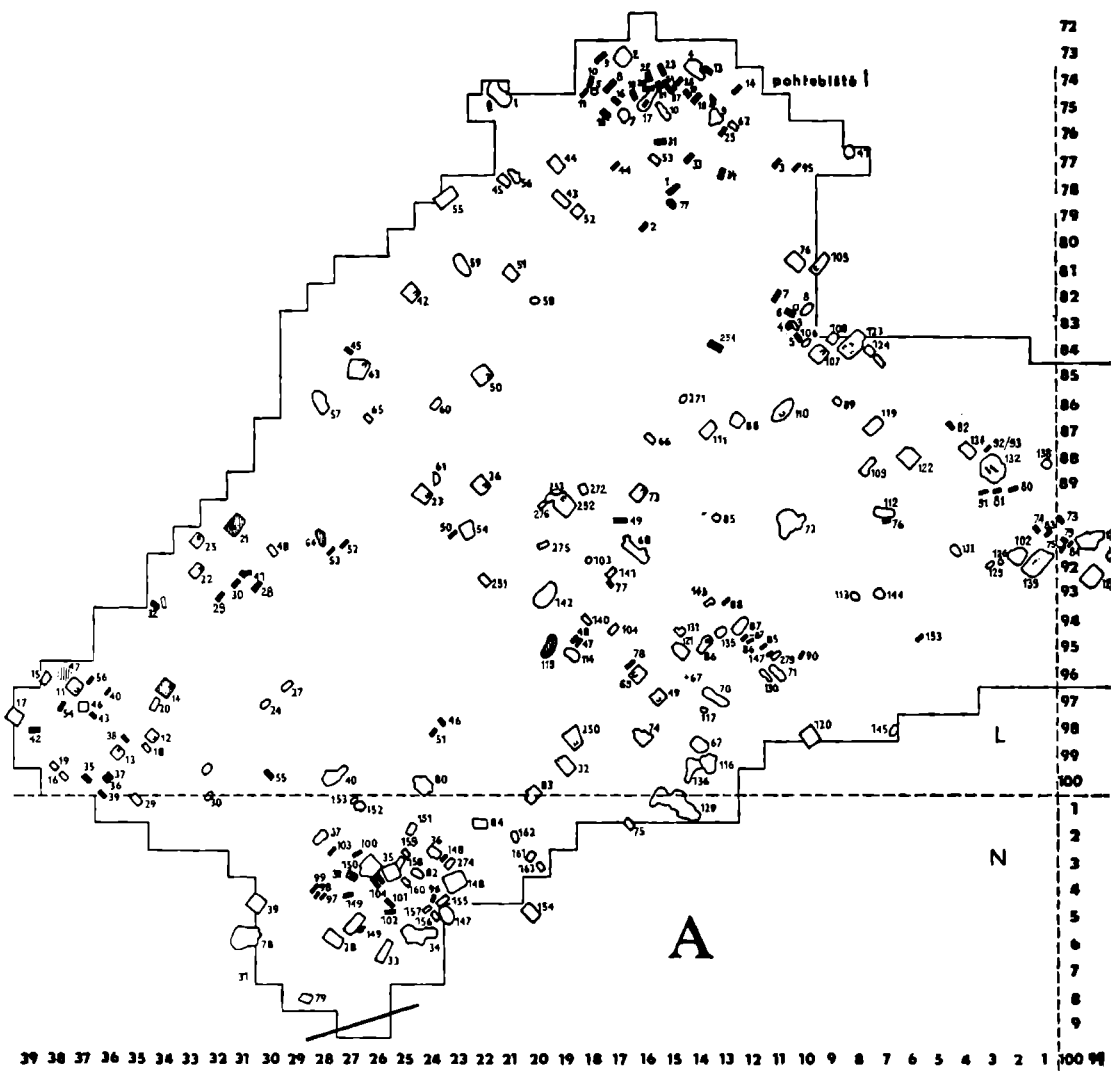
Součástí jezdecké výstroje slovanských bojovníků patří k důležitým projevům hmotné kultury na středohradištních pohřebištích a sídlištích. Jejich význam se neomezuje jen na ilustraci technické úrovně kovářské, pasířské a sedlářské výroby, na doklad vlivů a kontaktů s bližšími i vzdálenějšími oblastmi, ale představují také závažný vypovídací pramen o struktuře společnosti na prahu feudální éry. Proto byla těmto nálezům v posledních letech věnována v odborné literatuře nemalá pozornost¹ a jejich vyhodnocení přineslo řadu nových poznatků k celkovému obrazu vývoje slovanské společnosti na sklonku 8. a v průběhu 9. století.

Z výzkumů velkomoravského hradiště na Pohansku byla získána početná kolekce součástí jezdecké výstroje, jejíž největší složku tvoří ostruhy; v menší míře se zde vyskytují další předměty jako velké přezky, faléry a zlomky udidel. V posledních letech byl tento soubor obohacen nálezy z jihozápadního předhradí Pohanska o další exempláře ostruh, udidel a zejména o zde dosud vzácnou součást jezdeckého vybavení — třmeny. Vzhledem k tomu, že nálezy z pohřebiště u kostela a z velmožského dvorce na Pohansku byly již publikovány,² soustředíme pozornost na nové součásti jezdecké výstroje z jihozápadního předhradí.

V letech 1975—1977 zde byla odkryta plocha o rozsahu téměř 5 ha a prozkoumána 156 kostrových hrobů a 282 sídlištních objektů; sídlištní objekty jsou rozmístěny po celém zkoumaném areálu a místy tvoří určitá uskupení (řady, ovál). Hroby jsou soustředěny do dvou menších pohřebišť (kolem

¹ *D. Biáleková*, Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim (Typologie und Datierung), SIA XX-1, 1977, 103—160; *A. Ruttkay*, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei, SIA XXIII-1, 1975, 119—216, SIA XXIV-2, 1976, 245—395; *B. Kavanová*, Slovanské ostruhy na území Československa, Studie AÚ ČSAV v Brně IV-3, 1976; *G. Nevizánský*, Staromaďarské jazdecké hroby Hostiach, okr. Galanta, AR XXX-4, 1978, 386—393.

² *F. Kalousek*, Břeclav Pohansko I, Velkomoravské pohřebiště u kostela, Brno 1971; *B. Dostál*, Břeclav Pohansko IV, Velkomoravský velmožský dvorec, Brno 1975.

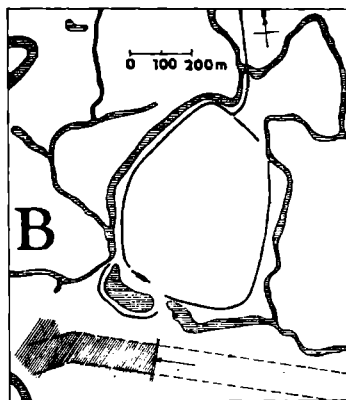
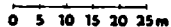

Obr. 1. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Celkový

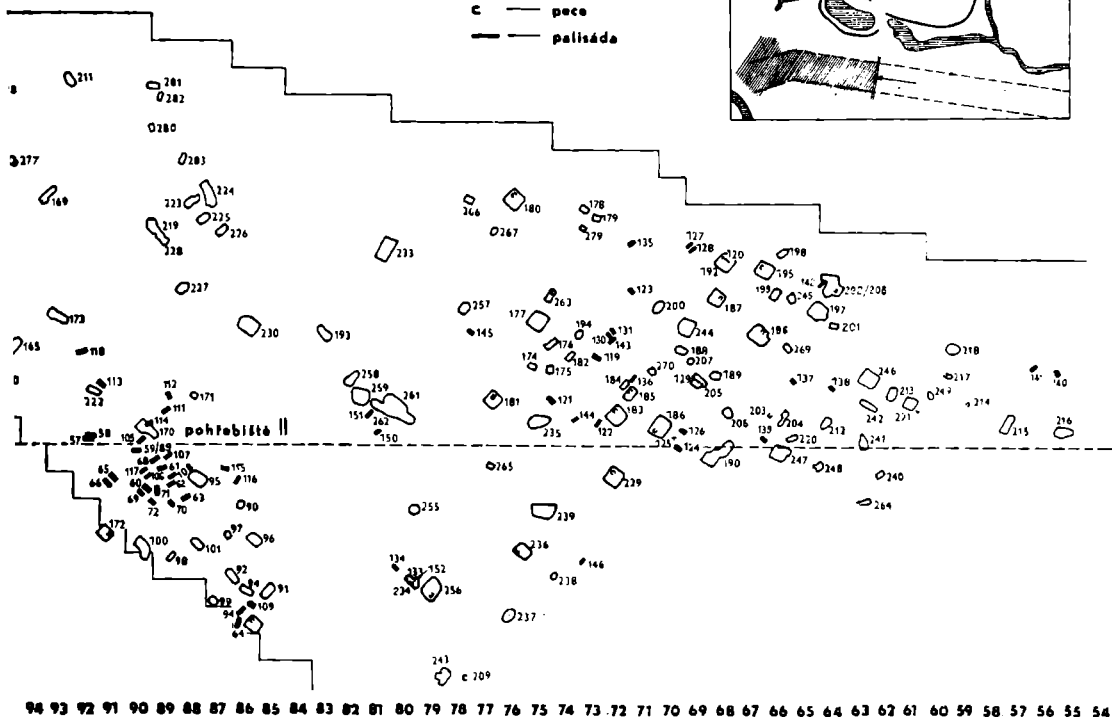
BŘECLAV POHANSKO

Jihozápadní předhradí :

Výzkum 1962, 1975-1977

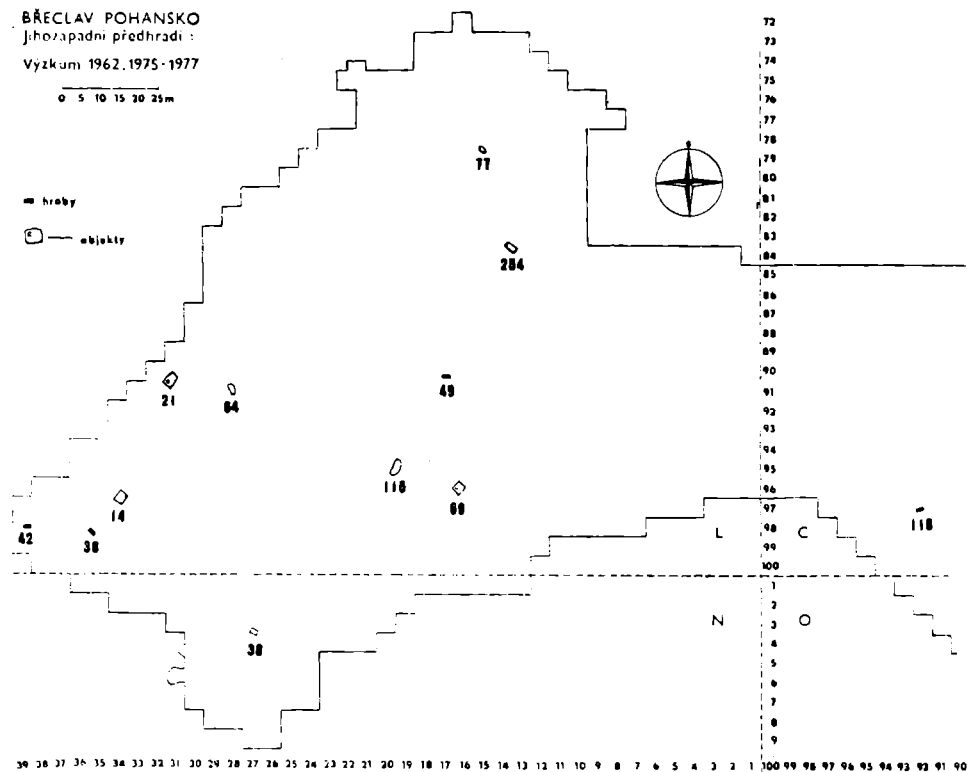
- ⊙ hroby s jámou
- ⊙ " bez jámy
- + " lebka
- objekty
- c pece
- palisáda

94 93 92 91 90 89 88 87 86 85 84 83 82 81 80 79 78 77 76 75 74 73 72 71 70 69 68 67 66 65 64 63 62 61 60 59 58 57 56 55 54

zkoumané plochy v letech 1975-1977. (Kresba A. Šik.)

30 hrobů) a více než 90 hrobů bylo rozptýleno v menších skupinách nebo jednotlivě mezi sídlištními objekty (obr. 1). Součásti jezdecké výstroje byly získány jak z hrobů, tak ze sídlištních objektů a v celém souboru jsou zastoupeny ostruhy (15 kusů), zlomky a části udidel (6 kusů), faléra (1 kus), velké obdélné přezky (2 kusy) a třmeny (4 kusy).

Obr. 1a. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Poloha hrobů a objektů se součástmi jezdecké výstroje. (Kresba A. Šik.)

Popis nálezových okolností a celků

Hrob č. 38 (čtverec L 35—98).

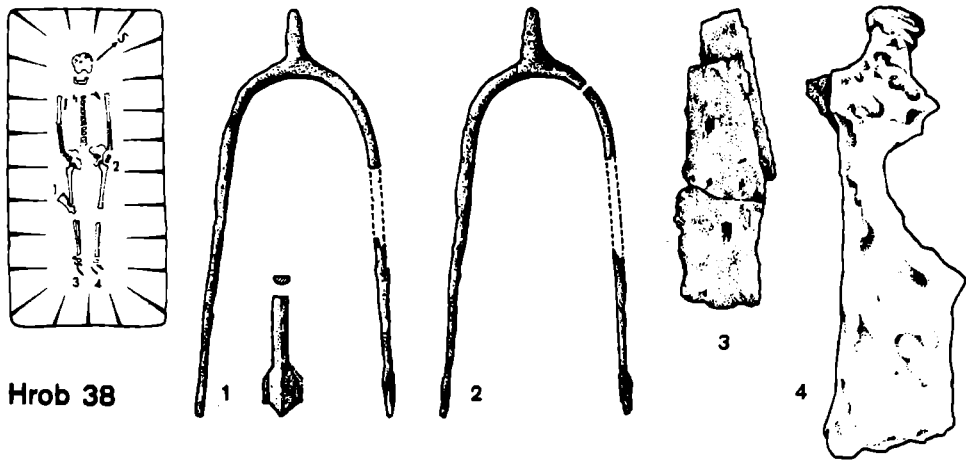
Obdélná hrobová jáma ($253 \times 126 \times 106/66$ cm)³, stěny ke dnu mírně sešikmené. Muž 35—45 let,⁴ orientace Sv—Jz. poloha nznak, kostra dobře dochovaná (dk 172 cm). Nálezy: U pravého kolena železná sekera (1), pod

³ Údaje v závorkách označují délku, šířku a hloubku od povrchu a od podloží zahloubených objektů.

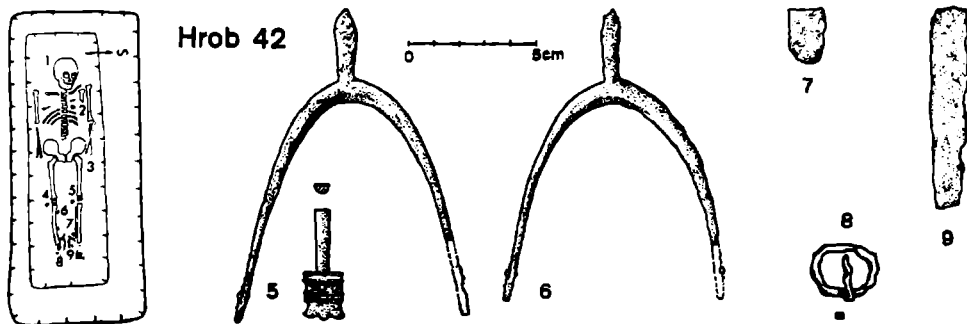
⁴ Za laskavé určení antropologického materiálu děkuji doc. dr. Anně Lorencové, CSc., vedoucí Antropologického ústavu PF UJEP v Brně.

zápěstím levé ruky železná břitva (2), u pat nohou ostruhy (3, 4). V zásepě hrobu drobné střeby.

1. Masivní železná sekera s protáhlým tělem, které se směrem k násadnímu otvoru silně zužuje a se šikmým ostřím. U násadního otvoru jsou trojúhelníkovité ostny; tyl je protažen, má čtvercovitý mírně vypouklý tvar (d. 18 cm, max. š. ostří 5 cm, p. otvoru 2,6 cm, rozměry tylu 2,4 cm × 2,3 cm). Uvnitř násadního otvoru se zachovaly zbytky dřeva, na těle sekery kousky textilu (vazba: plátno, zákrut 2/2, úhel zákrutu

Hrob 38

Hrob 42

0 ————— 5cm

Obr. 2. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Hr. 38 (1–4); hr. 42 (5–9). (Kresba A. Šik, J. Kiesewetter.)

55–60°, tloušťka nití průměrně 340/340 μ , dostava 13/14 nití na 1 cm, materiál nezjistitelný, hustota průměrná⁵; i. č. P 126385, obr. 2: 4.

2. Zlomky železné břitvy v plechovém mírně lichoběžníkovitém pouzdře; čepel břitvy je od hřbetu k hrotu ostře skosena (rozměry 11,5 × 3,5 cm), i. č. P 126380, obr. 2: 3.

⁵ Za laskavé určení textilních zbytků děkuji dr. Marii Kostelníkové, věd. pracovníci AÚ ČSAV v Brně.

3—4. Zlomky železných ostruh s rameny půlkruhovitěho průřezu a lopatkovitými ploténkami; délka a rozevření ramen i tvar bodce nezjistitelné (p. ramen $0,4 \times 0,6$ cm, rozměry ploténky $1,3 \times 2,1$ cm); i. č. P 126382—3, obr. 2: 1, 2.

Hrob č. 42 (čtverec L 39—78).

Obdélná hrobová jáma ($238 \times 105 \times 86/46$ cm), v hloubce 76 cm od povrchu se schodovitě zmenšovala (dno 200×58 cm). Muž asi 60 let, orientace Jz—Sv, poloha nazznak, kostra velmi dobře dochovaná (dk 174 cm). Nálezy: Vpravo za lebku menší železný předmět (1), na žebrech v levé části hrudníku kus železné strusky (2), pod prsty levé ruky železný nůž (3), u kolen železná přezky (4—5), pod kolenem pravé nohy drobný železný předmět (6), nad kotníkem levé nohy drobné nákončí (7); u pat nohou železné ostruhy (8—9).

1. Drobný železný předmět zcela ztrávený rzí.
2. Větší oválný kus železné strusky.
3. Část železného nože s odlomeným hrotem a trnem (d. 7,8 cm) i. č. P 144662, obr. 2: 9.
- 4—5. Dvě drobné železné přezky. Oválný rámeček i trn jsou vyrobeny z ploché železné tyčinky (rozměry $2,6 \times 2$ cm), i. č. P 144663, obr. 2: 8.
6. Drobný železný předmět zcela ztrávený rzí.
7. Drobné železné nákončí jazykovitého tvaru (rozměry $2,3 \times 1,4$ cm) i. č. P 144664, obr. 2: 7.
- 8—9. Pár železných částečně poškozených ostruh s kratšími parabolicky rozevřenými rameny půlkruhového průřezu, dvoukonicným masivním bodcem a lopatkovitými ploténkami, které jsou hvězdicovitě ukončeny. Ploténky jsou zdobeny čtyřmi plastickými horizontálními žebry, mezi nimiž jsou tři nýty (d. ostruh 10,2 cm, d. bodce 2,7 cm, rozměry ploténky $1,6 \times 1,5$ cm) i. č. P 144661/1—3, obr. 2: 5, 6.

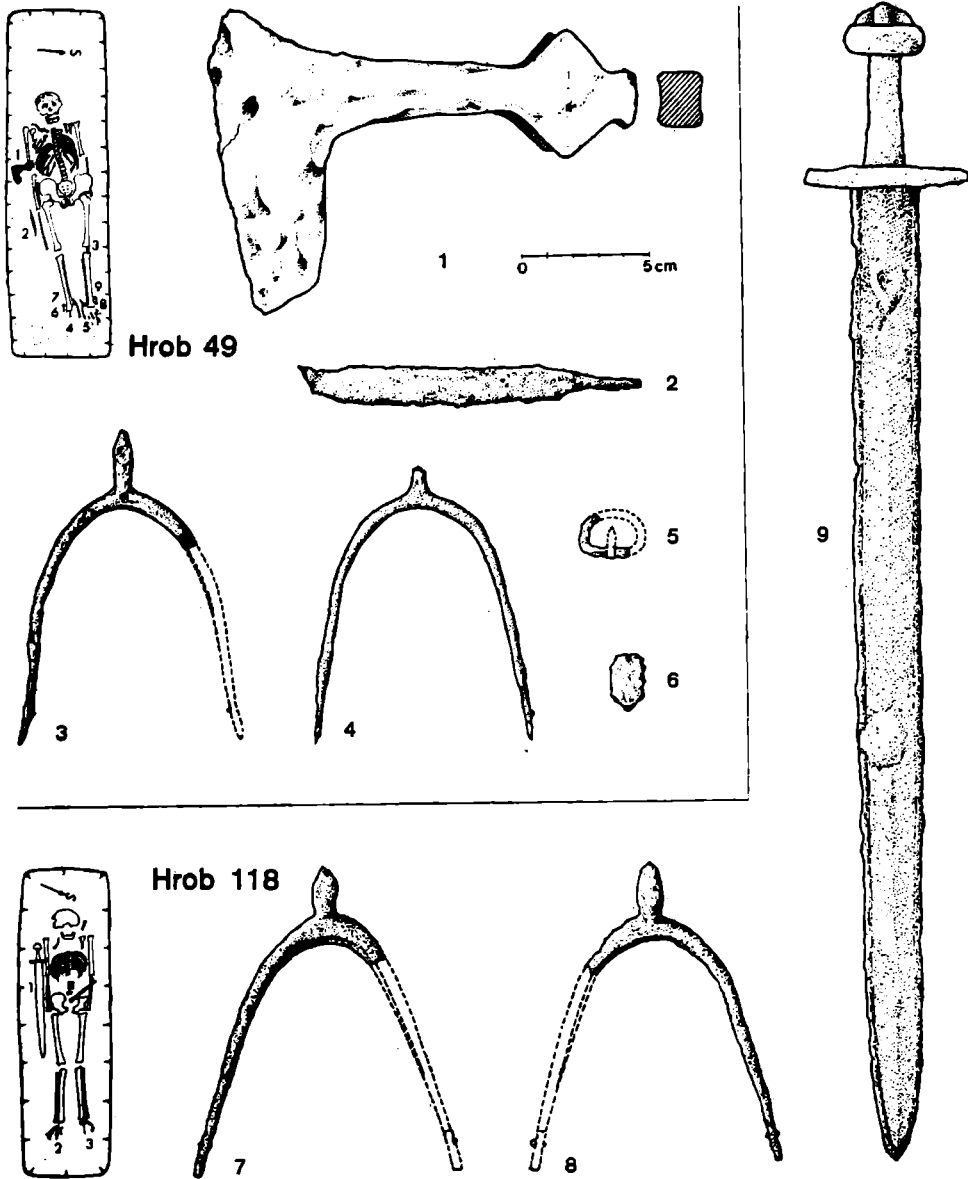
Hrob č. 49 (čtverec L 17—90).

Obdélná hrobová jáma ($220 \times 75 \times 59/19$ cm). Muž 30—50 let, orientace Jz—Sv, poloha nazznak, ruce pod pánevními kostmi, kost lýtková pravé nohy dislokovaná k pravé stehenní kosti; kostra dobře dochovaná až na lebku, rozdrčenou buldozerem (dk 185 cm). Kostra ležela v hrobové jámě poněkud asymetricky — spodní část je posunuta k severní stěně hrobu. Nálezy: U lokte pravé paže železná sekera (1), u prstů pravé ruky nůž (2), na koleně levé nohy železná nákončí (3), u pat nohou ostruhy (4, 5), přezky a nákončí (6—9).

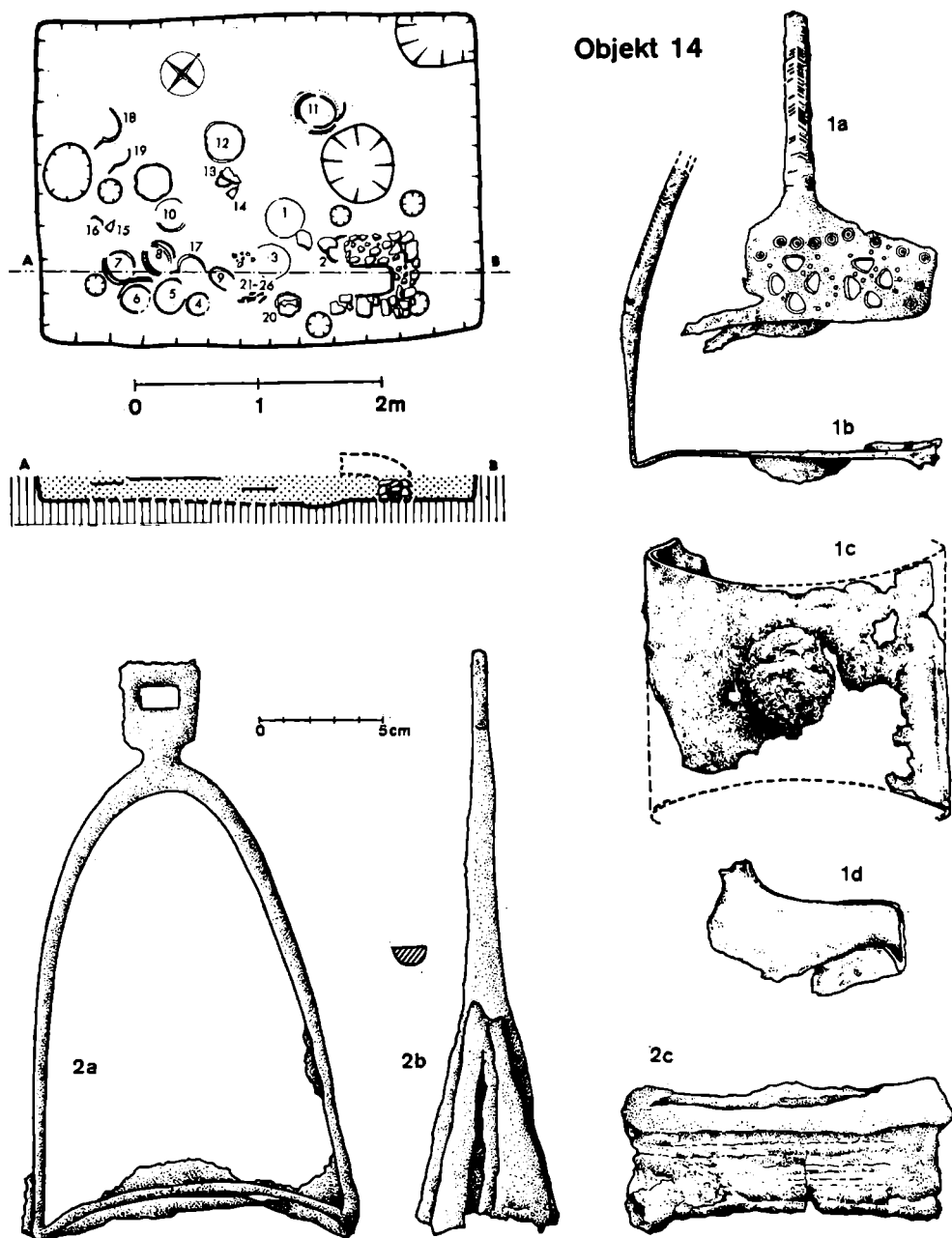
1. Masivní železná sekera širočina se štíhlým tělem, čtvercovitým týlem, trojúhelníkovitými trny a téměř rovným ostřím (d. sekery 16,5 cm, d. ostří 12 cm, rozměry týlu $2,2$ cm \times $2,3$ cm). Násadní otvor má kruhový tvar (p. 2,7 cm) i. č. P 144677, obr. 3: 1.
2. Železný nůž s rovným hřbetem a obloukovitým ostřím. Trn je mírně skosen od hřbetu i od ostří (d. 13,3 cm, š. 1,7 cm) i. č. P 144678, obr. 3: 2.
3. Drobné železné nákončí jazykovitého tvaru, značně porušené rzí, licií strana je mírně vyklenutá, rubová plochá (rozměry $2,2 \times 1,4$ cm) i. č. P 144679/2, obr. 3: 6.
- 4—5. Pár železných ostruh s krátkými mírně rozevřenými rameny půlkruhového průřezu a s kratším bodcem. Lopatkovitá ploténka je patrně hvězdicovitě ukončena a má tři nýty (d. ostruh 12,5 cm, d. bodce 2,2 cm, rozměry ploténky $1,9 \times 1,7$ cm). Ostruhy jsou silně porušeny rzí, na jedné chybí bodce a ploténky, na druhé větší část ramene; i. č. P 144680/1—2, obr. 3: 3, 4.
- 6.—9. Silně ztrávené zlomky dvou drobných železných nákončí jazykovitého tvaru a dvou železných přezek s oválným rámečkem.

Hrob č. 118 (čtverec C 92—97).

Obdélná hrobová jáma (240×65×77/37 cm). Muž 40—60 let, orientace téměř Z—V, poloha naznak, levá ruka položena v pánvi, kostra dobře dochována (dk 172 cm). Nálezy: Podél pravé paže, od ramene až téměř ke kolenům, ležel železný meč (1), u paty nohou železné ostruhy (2—3).

Obr. 3. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Hr. 49 (1—6); hr. 118 (7—9).
(Kresba A. Šik, J. Kiesewetter.)

Obr. 4. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Obj. 14. (Kresba A. Šik, J. Kiesewetter.)

1. Masivní železný meč s rovnou, od příčky ke špičce se mírně zužující čepolí. Poměrně dlouhá rovná příčka má mírně oválovitý tvar, hlavice je ukončena korunou členěnou do tří nevýrazných výběžků (střední je nejvyšší). Na čepeli jsou pozůstatky dřeva z pochvy. Na Rtg snímku je dobře patrné klasovité damaskování čepole a navaření břitů. V horní části čepole je na snímku nezřetelná patrná značka, pravděpodobně osmičkovitého tvaru. (d. meče 90 cm, d. rukojeti 9 cm, rozměry hlavice 4 × 6,3 cm. d. příčky 12,7 cm, š. čepole 5,5 cm) i. č. P 158948, obr. 3: 9.

2—3. Pár menších železných ostruh s krátkými parabolicky rozevřenými rameny půlkruhového průřezu a s kratším hraněným bodcem. Lopatkovitě ukončené ploténky mají tři nýty (d. ostruh 11,9 cm, d. bodce 2 cm, rozměry ploténky 2,1 × 1,8 cm) i. č. P 158949/1—2, obr. 3: 7, 8.

Objekt č. 14 (čtverec L 34—94).

Obdélníkovitá polozemnice (375 × 250 × 60—85/20—45 cm), delší osou orientovaná Jz—Sv. Ve východním rohu kamenná obdélníková pec (84 × 73 × 17 cm; vnitřní prostor topeniště 38 × 52 cm) u jejích rohů čtyři menší kulové jamky (K₁ p. 19 cm, hl. od dna 15 cm; K₂ p. 17 cm, hl. od dna 14 cm, K₃ p. 16 cm, hl. od dna 9 cm, K₄ p. 16 cm, hl. od dna 10 cm). Další dvě větší kulové jamky ležely ve směru delší osy objektu (K₅ p. 54 cm, hl. od dna 8 cm; K₆ p. 39—48 cm, hl. od dna 5 cm), poslední jamka (K₇ p. 20 cm, hl. od dna 12 cm) byla ve středu jihozápadní stěny, severně od K₆. Podlaha a stěny chaty byly rovné, v severním rohu polozemnice byl menší výklenek. Nálezy: Podél jihovýchodní stěny chaty byla nalezena skupina pozůstatků osmi vědérek (1, 3—9), další věderko bylo před pecí (2) a poslední dvě stála ve středu chaty (10, 11). U pece, nedaleko jihovýchodní stěny byla nalezena část dna keramické nádoby, další dvě nádoby (12, 13) byly ve středu objektu, v blízkosti vědérek. V jihozápadní části chaty byly nalezeny dva třmeny (14, 15), pořiz (16), dva srpy (17, 18), třetí srp (19) byl u skupiny osmi vědérek. Pod částí dna nádoby u pece byla železná sekera (20) a v celé východní polovině objektu byly zlomky železných předmětů (21—26). Mezi kameny pece byly části svorových žernovů.

1. Zlomky železné obroučky půlkruhovitěho průřezu (š. obroučky 0,6 cm, p. obroučky asi 20 cm; p. věderka in situ 25—27 cm, v. nad dnem 13 cm) i. č. P 126833/1—4, obr. 6: 1.

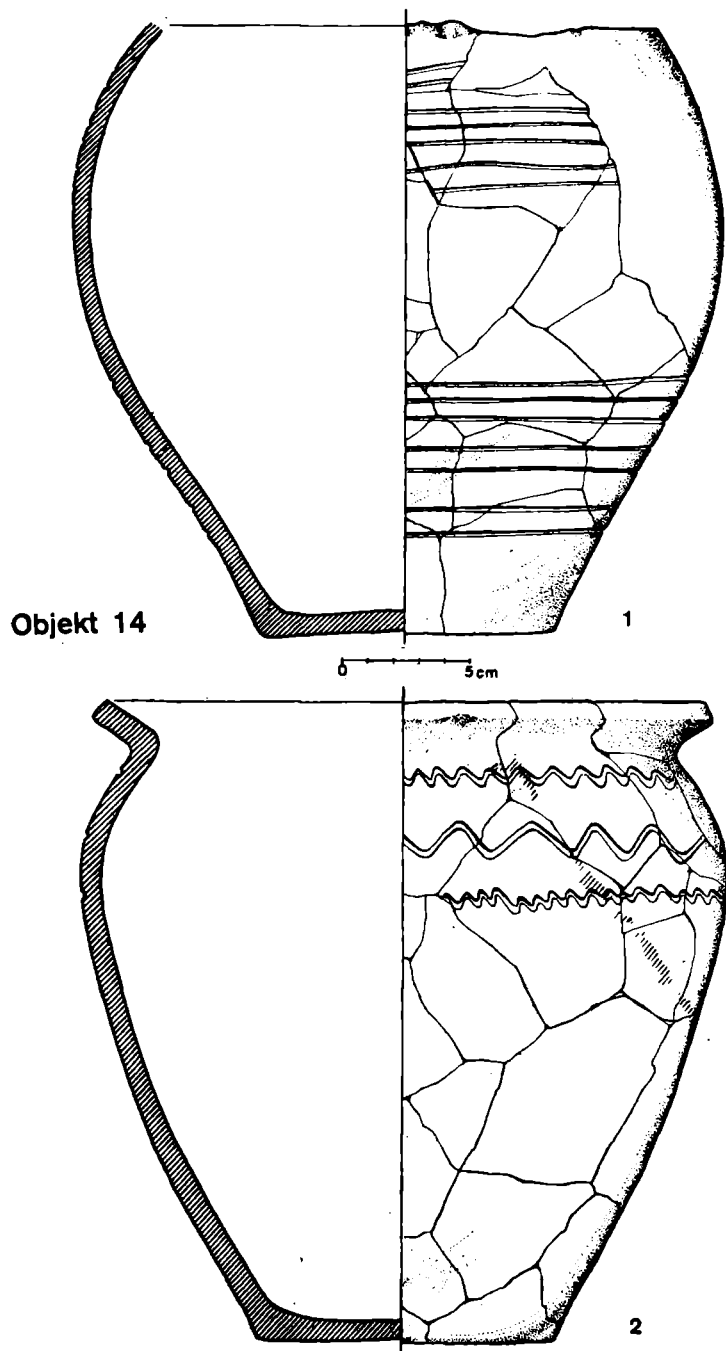
2. Zlomky železné obroučky půlkruhovitěho průřezu (š. obroučky 1 cm, p. obroučky 26 cm; p. věderka in situ 28 cm, v. nad dnem 15 cm) i. č. P 126834/1—4, obr. 6: 2.

3. Zlomky železné obroučky trojúhelníkovitěho průřezu (š. obroučky 0,7 cm, p. obroučky 20 cm; p. věderka in situ 17—23 cm, v. nad dnem 14 cm) a přelomená rukojeť věderka, vyrobená z tyčinky kulatěho průřezu (p. tyčinky 0,9 cm, p. oblouku rukojeti 20—22 cm) s hákovitě obrácenými a knoflikovitě ukončenými konci; i. č. P 126835, obr. 6: 3.

4. Zlomky železné obroučky trojúhelníkovitěho průřezu (š. obroučky 0,6 cm, p. obroučky 16 cm; p. věderka in situ 17 cm, v. nad dnem 12 cm) i. č. P 126836, obr. 6: 4.

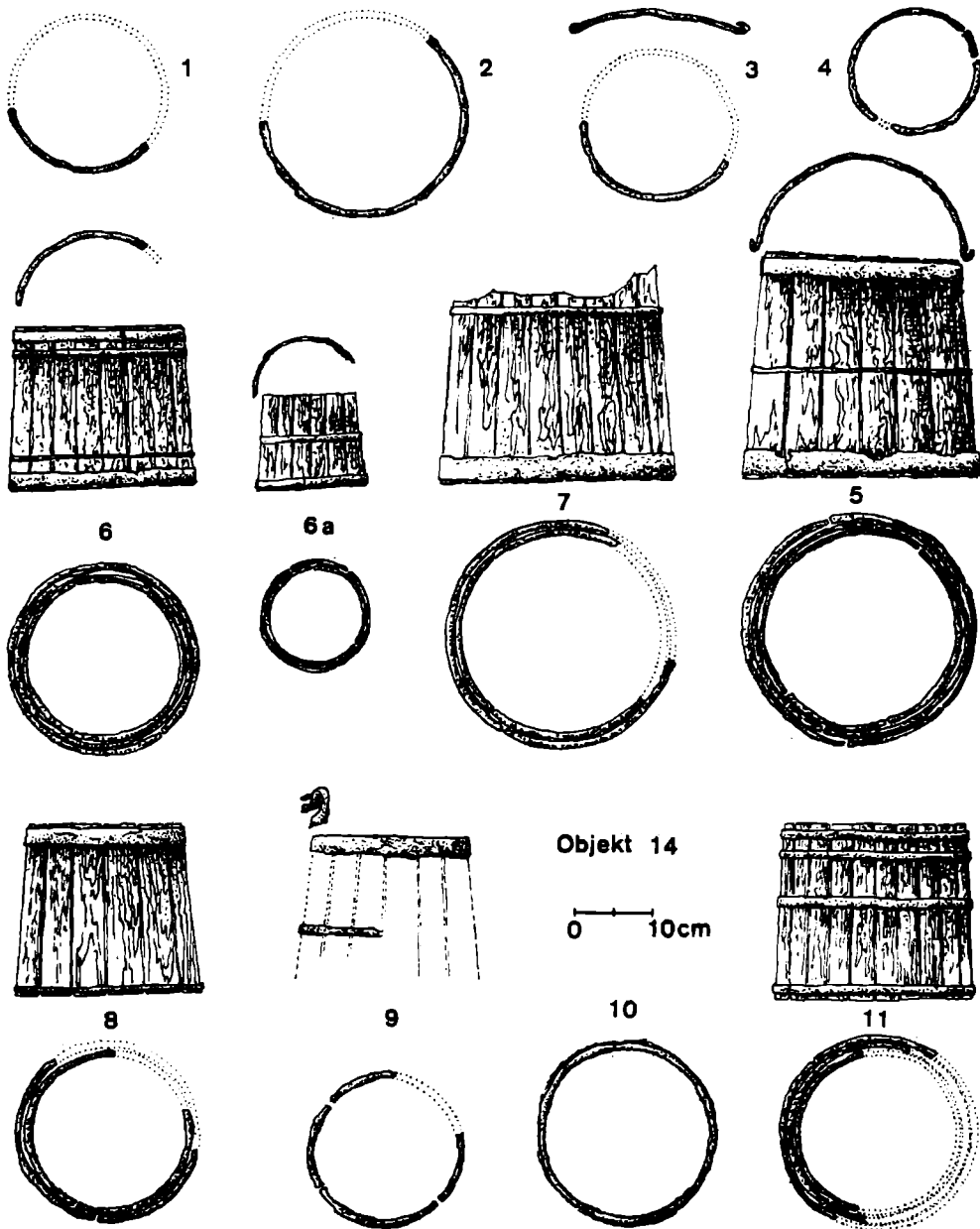
5. Asi polovina železné obroučky půlkruhovitěho průřezu (š. obroučky 0,7 cm, p. obroučky 29 cm), zlomky železné páskové obroučky (š. obroučky 1,8 cm, p. obroučky 26 cm), zlomky masivní páskové obroučky (š. obroučky 2,3 cm, p. obroučky více než 30 cm; p. celého věderka in situ 24—30 cm, v. nad dnem 11 cm) a část tordované rukojeti věderka s hákovitým ukončením (p. tyčinky 0,8 cm, p. oblouku rukojeti 30 cm) i. č. P 126837/1—6, obr. 6: 5.

6. Pozůstatky velkého (6a) a malého věderka (6b), které bylo uloženo uvnitř většího. Z většího věderka (6a) se zachovaly zlomky dvou celých obrouček půlkruhovitěho a trojúhelníkovitěho průřezu (š. obroučky 0,9 cm, p. obroučky 22 cm, š. obroučky 1,1 cm, p. obroučky 22 cm), zlomky celé obroučky půlkruhovitěho průřezu (š. obroučky 0,8 cm, p. obroučky 24 cm), zlomky celé páskové obroučky (š. obroučky 1,8 cm, p. obroučky 24 cm; p. většího věderka in situ 29—35 cm, v. nad dnem 11 cm) a část

Obr. 5. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Obj. 14. (Kresba A. Šik, J. Kiese-wetter.)

rukojeti vědérka vyrobené z železné hraněné tyčinky (p. tyčinky 1 cm, p. oblouku rukojeti 22 cm) i. č. P 126838—126842/1—12, obr. 6: 6. Z malého vědérka (6b) zůstaly zachovány části 2 obrouček půlkruhovitěho průřezu (š. obroučky 0,9 cm, p. obroučky

Obr. 6. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Obj. 14. (Kresba A. Šik, J. Kiese-wetter.)

12 cm; š. obroučky 0,8 cm, p. obroučky 14 cm) a část rukojeti z tyčinky kruhového průřezu (p. tyčinky 0,7 cm, p. oblouku rukojeti 14 cm) i. č. P 126843—126844, obr. 6: 6a.

7. Zlomky obroučky půlkruhovitěho průřezu (š. obroučky 0,7 cm, p. obroučky 26 cm) a část masivní páskové obroučky (š. obroučky 1,8—3,2 cm, p. obroučky více než 30 cm; p. zachované části věderka in situ 17 cm, v nad dnem 11 cm) i. č. P 126845/1—5, obr. 6: 7.

8. Zlomky páskové obroučky (š. obroučky 1,6—2 cm, p. obroučky 20 cm) a zlomky obroučky oválného průřezu (š. obroučky 0,8 cm, p. obroučky 24 cm, p. věderka in situ 25—31 cm, v nad dnem 11 cm) i. č. P 126846/1—7, obr. 6: 8.

9. Zlomky obroučky oválného průřezu (š. obroučky 0,95 cm, p. nezjistitelný), zlomky páskové obroučky (š. 1,7—1,9 cm, p. obroučky 18—20 cm; p. věderka in situ 25 cm, v nad dnem 11 cm) a závěsné kování věderka protáhlého trojúhelníkového tvaru na horním konci ukončené očkem (rozměry 5,1 × 2,2 cm) ve kterém je provléknuta část železné tyčinky (p. 0,8 cm) i. č. P 126847/1—4, obr. 6: 9.

10. Zlomky obroučky oválného průřezu (š. obroučky 0,8 cm, p. obroučky 24 cm; p. věderka in situ 26 cm, v nad dnem 6 cm) i. č. P 126848/1—4, obr. 6: 10.

11. Zlomky dvou celých obrouček trojúhelníkovitého a půlkruhového průřezu (š. obrouček 1,1 cm, p. obroučky 20—24 cm, š. obroučky 0,7 cm, p. obroučky 20—24 cm) a zlomky dvou celých obrouček oválného průřezu (š. obroučky 1 cm, p. obroučky 22 cm, š. obroučky 0,6—0,8 cm, p. obroučky 26 cm; p. věderka in situ 36 cm, v nad dnem 22 cm) i. č. P 126852, obr. 6: 11.

12. Větší široká nádoba s odoraným okrajem a rovným dnem. Pod hrdlem a na výduti je zdobena jednoduchými široce rytými horizontálními rýhami. Barva vně i uvnitř hnědá, hlína je promíšena pískem. Dobře pálena, slepena a doplněna (v. 23 cm, p. výduti 27 cm, p. dna 12 cm, obsah 7,9 l) i. č. P 126771, obr. 5: 1.

13. Větší nádoba vázovitěho tvaru s výrazně vyhrnutým a kuželovitě seříznutým okrajem a s rovným dnem. Pod hrdlem a na výduti je zdobena dvěma drobnými jednoduchými nepravidelnými vlnicemi, mezi nimiž je široká jednoduchá vlnice. Barva vně i uvnitř cihlově hnědá, hlína je promíšena pískem; dobře pálena, slepena a doplněna (v. 23,5 cm, p. okraje 24,8 cm, p. výdutě 26,5 cm, p. dna 12 cm, obsah 7,5 l) i. č. P 126770, obr. 5: 2.

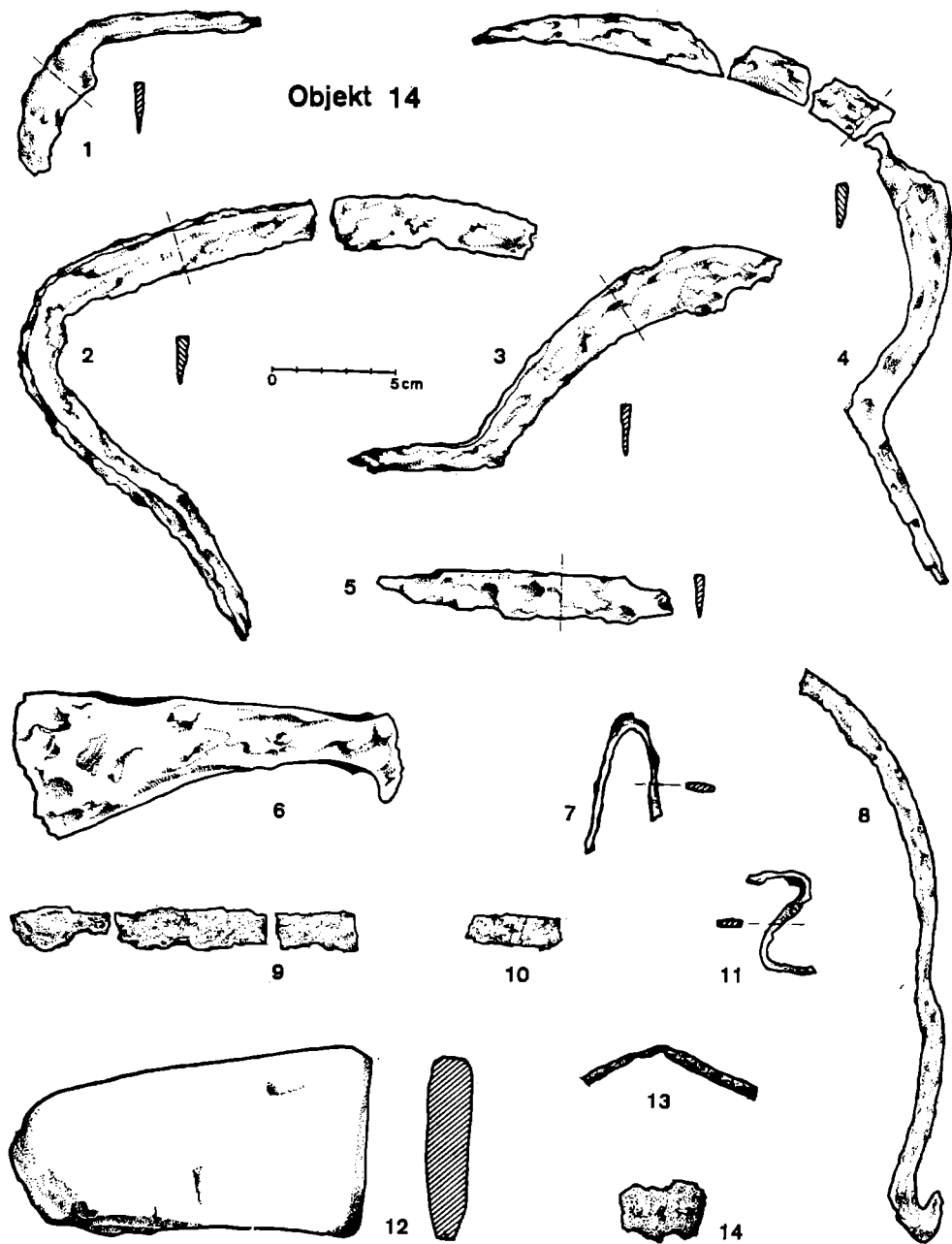
14. Zlomky železného třmene tauzovaného stříbrem. Zachována větší část bočnice a část ramene, značně porušené stupadlo a odložená část druhé bočnice. Rameno třmene má půlkruhový průřez a je zdobeno jemnou tauzií ze stříbrného drátu složenou do větvičkovitého ornamentu; v místech, kde rameno přechází v bočnici, jsou patrna plastická žebra a tauzované horizontální línie. Bočnice má tvar nízkého pětiúhelníku se širokou základnou; je zdobena třemi prolamovanými růžicemi (zachovány jen dvě) složenými ze čtyř trojúhelníků; kolem těchto růžic byly kruhy z drobných tauzovaných kroužků, které byly i na příčkách, oddělujících jednotlivé trojúhelníky. Po obvodu bočnic byly větší tauzované kroužky s očky a pokračovaly také na volné ploše mezi růžicemi (popis tauzie podle Rtg snímku.) Na spodní straně širokého rovného (značně korodovaného) stupadla je ve středu plochy vypouklý knoflíkovitý útvar; nelze určit, zda byl součástí třmene či zda vznikl korozí (zachovaná v. třmene 7,5 cm, rozměry zach. části bočnice 7 × 2,7 × 11 cm, rozměry stupadla 12,5 × 8,3 cm) i. č. P 126824, obr. 4: 1a—d.

15. Masivní železný třmen s vysokými obloukovitými rameny, které směrem ke stupadlu přecházejí v trojúhelníkovité bočnice, členěné třemi plastickými žebry. Poměrně široké stupadlo je obloukovitě prohnuto dovnitř třmene. Ouško k uchycení třmene má obdélníkový tvar s obdélníkovým otvorem a s třmenem je spojuje užší krček (ouško je posazeno rovnoběžně se stupadlem). Stupadlo třmene bylo prasklé a je opraveno železnou tyčinkou, která je připevněna k trojúhelníkovité bočnici, prochází zespodu pod stupadlem a připíná se k druhé bočnici (v. třmene 21 cm, rozměry stupadla 5,2 × 12,7 cm, rozměry ouška 3,4 × 3,3 cm) i. č. P 126825, obr. 4: 2a—c.

16. Polovina železného pořízu, zbývající část nože a jedno rameno jsou ve zlomcích (d. ramene 6,5 cm, š. nože 2 cm) i. č. P 126823/1—3, obr. 7: 1.

17. Zlomky železného srpu s plochým trnem a obloukovitou pracovní částí, jejíž zakřivení a délka není ze zlomků dobře určitelná (d. trnu 6,8 cm) i. č. P 126855/1—4, obr. 7: 3.

18. Dvě části masivního železného srpu (d. zachované části 18,5 cm, d. trnu 6,2 cm, max. š. 2,3 cm) i. č. P 126831, obr. 7: 4.

Obr. 7. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Obj. 14. (Kresba A. Šik, J. Kiese-wetter.)

19. Železný deformovaný srp s odlomenou špicí (d. 17 cm, d. trnu 4,3 cm, max. š. 2,3 cm) i. č. P 126832/1, obr. 7: 2.

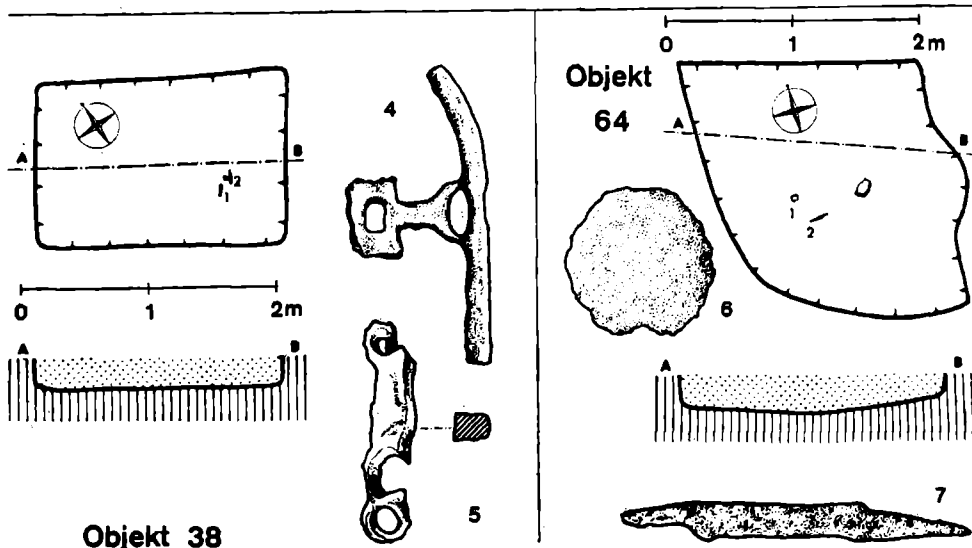
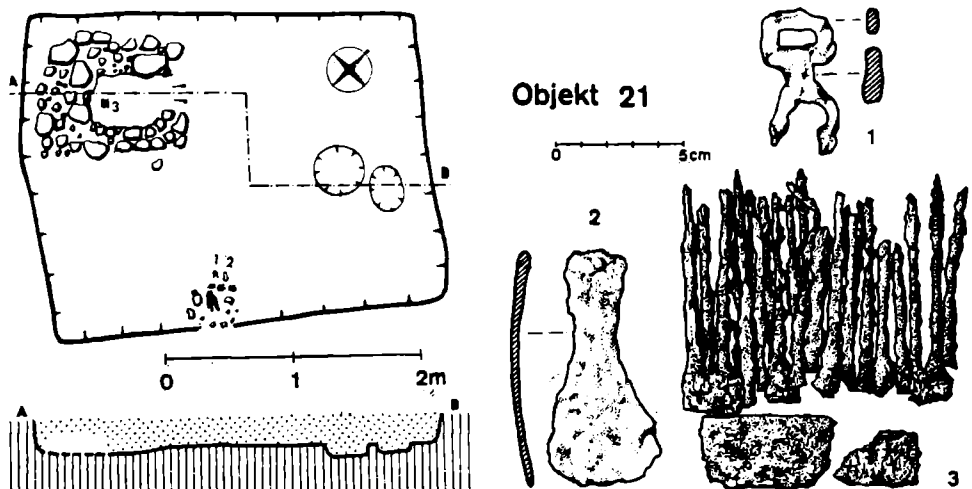
20. Štíhlá železná sekyra s protáhlym tělem, mírně obloukovitým ostřím a odlomeným násadním otvorem a týlem (d. 15,5 cm, č. ostří 6 cm) i. č. P 126826, obr. 7: 6.

21. Železný nůž s rovným hřbetem a odlomeným trnem (d. 12 cm, š. 0,8 cm) i. č. P 126822, obr. 7: 5.

22. Zlomky železného nože i. č. P 126830/1–4, obr. 7: 9.

23. Dva deformované zlomky železné ploché obroučky; jedna je zakřivena esovitě, druhá hákovitě (š. obroučky 0,9–1,1 cm) i. č. P 126854/1–2, obr. 7: 7, 11.

24. Zlomek drobného železného hrotu (d. 3 cm) i. č. P 126827.

Objekt 38

25. Zlomek železné deformované tyčinky (d. 7 cm) a zlomek železná pásková obrouček (rozměry $3,6 \times 2,8$ cm) i. č. P 126829/1—2, obr. 7: 13, 14.

26. Část rukojeti vědérka z masivní železná tyčinky obdélného průřezu, která se směrem k vrcholu oblouku výrazně zesiluje. Rukojet má hákovité ukončení (d. 24 cm, p. tyčinky 1 cm) i. č. P 126828, obr. 7: 8.

27. Větší pískovcový brousek⁶ lichoběžníkového tvaru; obě strany jsou pracovní (rozměry $14,3 \times 7,5 \times 1,3$ cm) i. č. P 127496, obr. 7: 12.

Objekt č. 21 (čtverec L 31—91, L 31—90).

Obdélníková polozemnice ($300 \times 230—255 \times 58/18$ cm), orientovaná delší osou Jz—Sv. V západním rohu kamenná obdélníková pec (rozměry $110 \times 80 \times 18$ cm), při středu severovýchodní stěny dvě kúlové jamky (K_1 p. 61×44 cm, hl. od dna 12 cm, K_2 p. 38 cm, hl. od dna 8 cm). V polovině jiho- východní stěny objektu vrstva uhlíků (na ploše 37×42 cm, v. nad dnem 12—17 cm), směřující do středu objektu. Stěny a dno chaty rovné. Nálezy: V severní části chaty těsně nad dnem nalezen zlomek železného udidla (1) a závěsné kování vědérka (2). V topeništi pece, pod vrstvou kamenů z klenby, byla železná vochle (3). Ve výplni objektu nalezeny 2 větší a 23 menších střepů, zvířecí kosti, uhlíky a mezi kameny pece část svorového žernovu.⁷

1. Část železná postranice udidla — dvojitá zástita s obdélníkovým očkem přecházejícím ve dvě vidlicovitě rozvětvená ramena; vyrobeno z tyčinky obdélného průřezu (d. 5,7 cm, rozměry oka $3,2 \times 2,1$ cm, otvor $1,8 \times 1,5$ cm) i. č. P 127155, obr. 8: 1

2. Závěsné kování vědérka lichoběžníkového tvaru (rozměry $9,1 \times 4,2$ cm) i. č. P 127154, obr. 8: 2.

3. 23 železných válcovitých hrotů (v. hrotů 10,2 cm, p. hrotů 0,4 cm) se zbytky dřeva na zesílených koncích. Zůstala zachována také část dřevěné podložky (rozměry $2,9 \times 2 \times 1,5$ cm) v níž jsou zapuštěny tři celé hroty a torza tří dalších odlomených; součástí podložky byly také zlomky železných plechových pásek (síla 0,2 cm) i. č. P 127156, obr. 8: 3.

Objekt č. 38 (čtverec N 27—3).

Nevýrazná obdélníková zahloubenina ($200 \times 145 \times 61/21$ cm), snad pozůstatek povrchového objektu. Nálezy: Ve výplni na úrovni podloží byly nalezeny části železného udidla (1—2) a drobné střepy.

1. Tyčinkovitá postranice železného dvojdílného udidla; na mírně obloukovitě zahnutou tyčinku čtvercového průřezu je ve střední části připojeno vidlicovitými rameny obdélné oko (d. tyčinky 11,7 cm, p. tyčinky 1,1 cm; rozměry oka $3,1 \times 1,9$ cm; rozměry otvoru $1,2 \times 0,8$ cm) i. č. P 143547/1, obr. 8: 4.

2. Spojovací tyčinka střední části udidla, na jednom konci jsou dvě oka vzájemně k sobě postavená příčně, na druhém konci jedno oko (d. tyčinky 8,6 cm, p. tyčinky $1,9—1,1$ cm, p. oček 1,3 cm, 17 cm, 0,5 cm) i. č. P 143547/2, obr. 8: 5.

Objekt č. 64 (čtverec L 28—91).

Nevýrazná kosodélníková zahloubenina ($180 \times 240 \times 67/27$ cm), delší osou orientovaná Sz—Jv. Nálezy: Ve výplni byla nalezena železná faléra (1), nůž (2), střepy, kosti a několik kamenů.

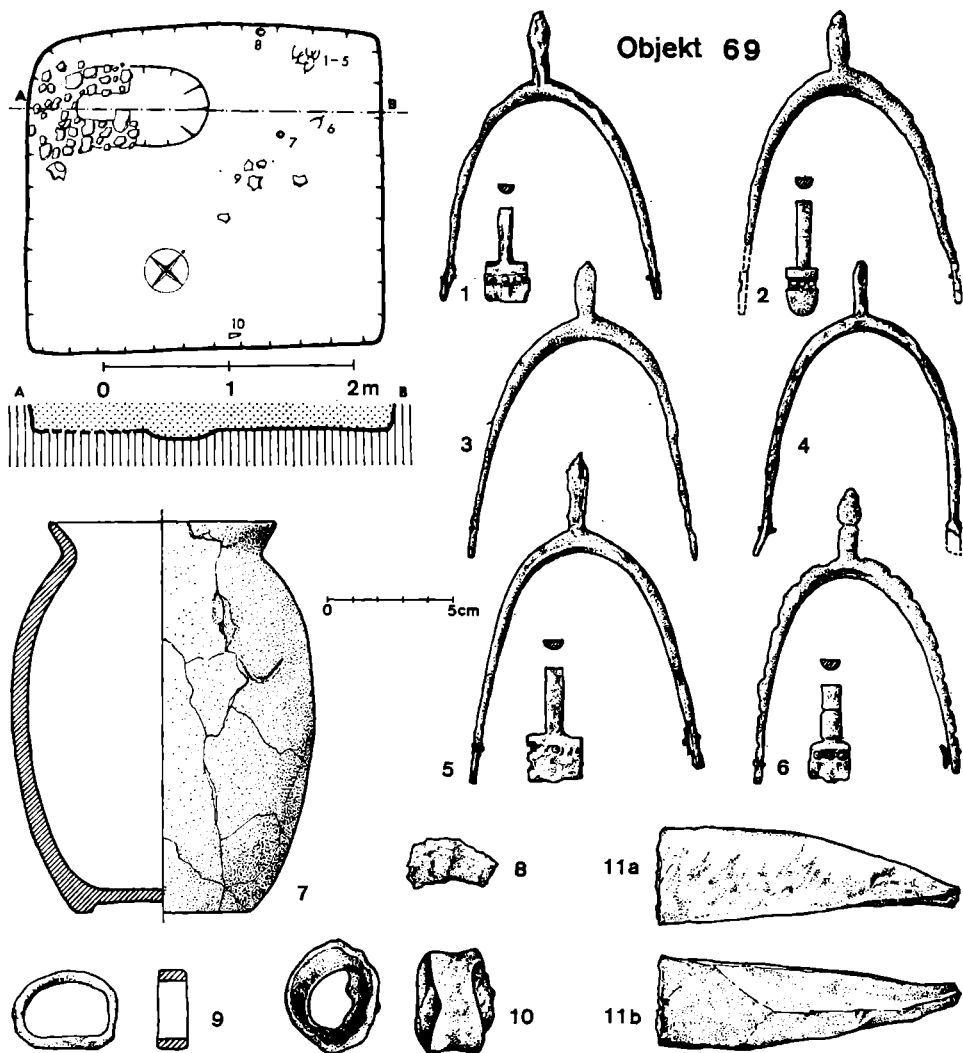
⁶ Za laskavé určení suroviny pro výrobu brousků děkuji dr. L. Svobodovi, CSc., odb. asistenty katedry mineralogie Pf UJEP v Brně.

⁷ Za laskavé určení suroviny pro výrobu žernovu děkuji prof. dr. J. Štelcovi, DrSc., vedoucímu katedry mineralogie PF UJEP v Brně.

1. Menší nezdobená železná faléra (p. 5,5—6,2 cm) i. č. P 131089, obr. 8: 6.
 2. Železný nůž s rovným hřbetem a mírně odsazeným trnem (d. 13,5 cm, š. 1,5 cm) i. č. P 131088, obr. 8: 7.

Objekt č. 69 (čtverec L 16—96).

Téměř čtvercová polozemnice (280×255×68/28 cm), rohy orientovaná S—J, V—Z. V západním rohu byly pozůstatky kamenné obdélníkové pece (rozměry 81×83×25 cm), podél stěn chaty výrazné pruhy uhlíků — patrně zbytky srubového věnce nadzemní části stavby. Nálezy: V severním rohu

Obr. 9. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Obj. 69 (Kresba A. Šik, J. Kiese-wetter.)

chaty leželo na podlaze na hromádce pět ostruh (1—5), asi 30 cm jihovýchodně od nich šestá (6), nedaleko od ní dvojité objímka (7) a druhá při severozápadní stěně (8). Jižně od skupiny ostruh ležela rozdrcená nádoba (9) a část dna další nádoby byla mezi pecí a jihozápadní stěnou. Asi v polovině jihovýchodní stěny chaty, těsně u ní byl nalezen kamenný brousek (10). Výplň chaty obsahovala dále zlomek plechu, střepy, zvířecí kosti, mazanici a množství uhlíků.

1—2. Pár menších železných ostruh s parabolicky rozevřenými rameny půlkruhového průřezu a krátkým dvoukonickým bodcem. Ploténky lopatkovitěho tvaru mají otvory po třech nýtech a rýhy po tauzii (d. ostruh 12,4 cm, d. bodce 2,2 cm, rozměry ploténky 1,7 × 1,2 cm) i. č. P 132837—132838, obr. 9: 2, 3.

3. Menší železná ostruha s parabolicky rozevřenými rameny půlkruhového průřezu, masivním dvoukonickým bodcem a čtvercovitými ploténkami. Ploténky mají žlábek se třemi nýty, podloženými bronzovým plechem (d. ostruhy 12,4 cm, d. bodce 2,9 cm, rozměry ploténky 1,7 × 1,9 cm) i. č. P 132836, obr. 9, 1.

4. Menší železná ostruha s parabolicky rozevřenými rameny půlkruhového průřezu, masivním dvoukonickým bodcem a čtvercovými ploténkami hvězdovitě ukončenými. V příčném žlábků mají tři nýty; zdá se však, že na ploténce byly žlábků dva se 6 nýty (d. ostruhy 13,3 cm, d. bodce 3 cm, rozměry ploténky 1,8 × 2,2 cm) i. č. P 132884, obr. 9: 5.

5. Menší železná ostruha s parabolicky rozevřenými rameny půlkruhového průřezu, štíhlým bodcem a lopatkovitými ploténkami se třemi nýty (d. ostruhy 12,4 cm, d. bodce 2,3 cm, rozměry ploténky 1,8 × 1,4 cm) i. č. P 132839, obr. 9: 4.

6. Menší železná ostruha s parabolicky rozevřenými rameny a masivním dvoukonickým bodcem, který je uprostřed prožlábnutý. Ramena jsou z vnitřní strany plochá, na vnější jsou členěna žlábků do obdélných políček. Ploténky mají čtvercovitý tvar ukončený třemi zoubky a příčný žlábek se třemi nýty. Žlábek je vyložen měděným plechem a nýty ovinuty měděným drátem (d. ostruhy 11,9 cm, d. bodce 2,6 cm, rozměry ploténky 1,5 × 1,5 cm) i. č. P 132835, obr. 9: 6.

7. Železná objímka vyrobená z masivního pásku; v místech spojení je značně zúžená (p. objímky 4,4 cm, š. pásku 2,2—1,4 cm); do objímky je vsunuta další, menší (p. objímky 2,7 cm, š. pásku 1,2 cm) i. č. P 132840, obr. 9: 10.

8. Jednoduchá masivní železná objímka vytvarovaná do podoby D (p. objímky 4,2 × 3,4 cm, š. pásku 1,3 cm) i. č. P 132841, obr. 9: 9.

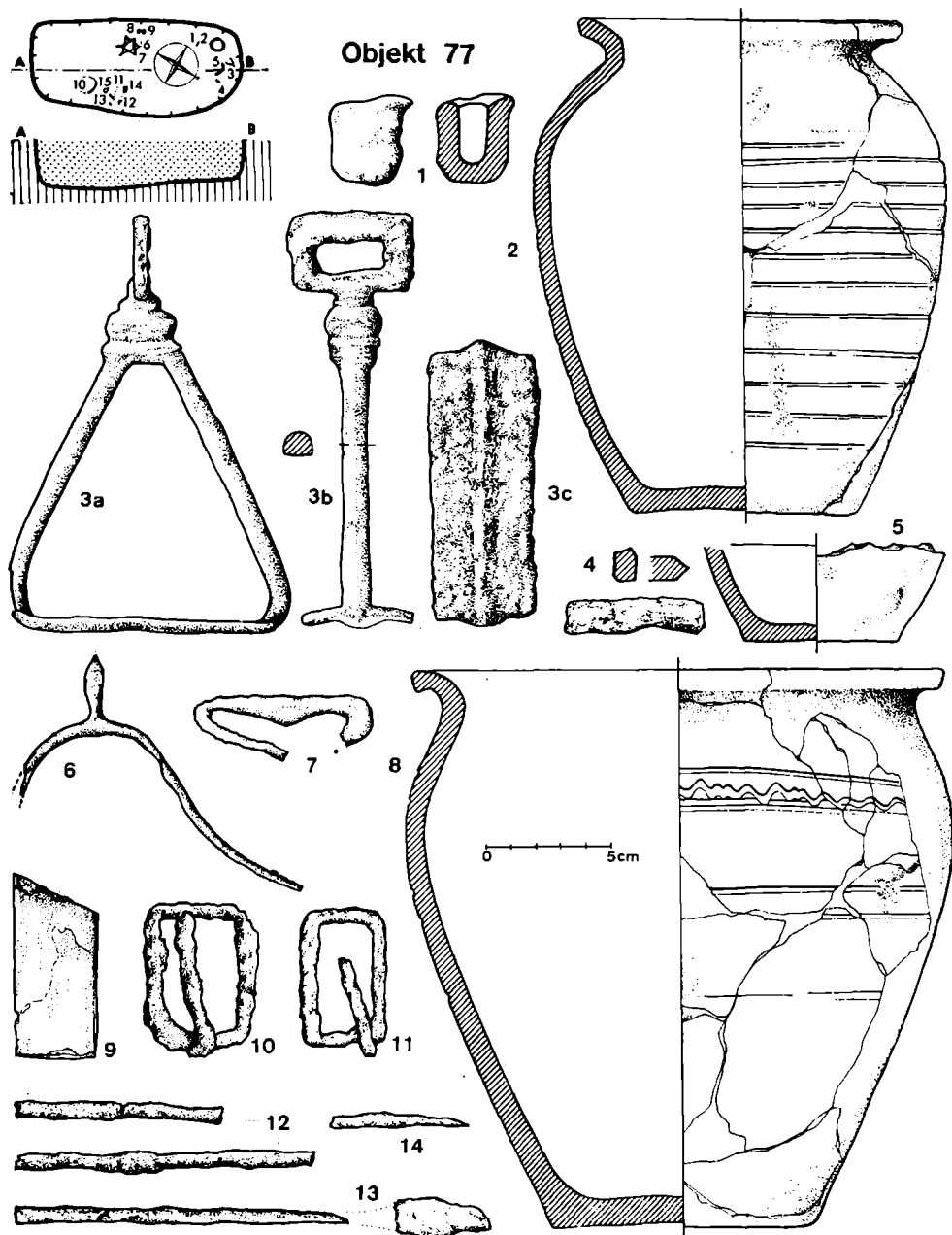
9. Menší nádoba vejčitého tvaru s výrazně vyhrnutým a zaobleným okrajem a rovným dnem. Bez výzdoby. Barva vně i uvnitř světle šedohnědá, místy přechází do cihlova. Hlína je silně promíšena pískem. Dobře pálena, slepena a doplněna (p. okraje 9 cm, p. výdutě 12,3 cm, p. dna 6,7 cm, v. 15,3 cm, obsah 1 litr) i. č. P 132798, obr. 9: 7.

10. Trojúhelníkový protáhlý brousek z jílovité břidlice s jednou pracovní plochou (rozměry 12 × 3,6 cm) i. č. P 132842, obr. 9: 11a, b.

Objekt č. 77 (čtverec L 15—79).

Menší obdélná jáma (165 × 80 × 85/45 cm) delší osou orientovaná Sz—Jv. Na podloží nad východní částí objektu byly zachyceny kusy přepálené mazanice, kámen a části ryolitového žernovu. Nálezy: Ve výplni objektu, v hloubce 5—10 cm pod podložím byly v jihovýchodní části jámy nalezeny dvě rozdrcené nádoby (1, 2) a v jejich blízkosti (níže v zásypu) železná ostruha (3), ocílka (4) a obroučka vědérka (5). U severovýchodní stěny ve výšce 25—30 cm nad dnem ležely na sobě dva třmeny (6—7) a těsně u nich dvě velké železné přezky (8—9). Asi v polovině jihovýchodní stěny jámy těsně pod podložím bylo dno další nádoby (10) a u něj železný lžičkovitý vrták, (11), železný klínek (12), hrot (13), brousek (14) a drobný keramický kelímek (15).

1. Větší vázovitá nádoba s výrazně vyhrnutým zaobleným okrajem a rovným dnem. Pod hrdlem je zdobena dvěma horizontálními liniemi mezi nimiž je drobná neuměle

Obr. 10. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Obj. 77. (Kresba A. Šik, J. Kiese-wetter.)

rytá vlnice; horizontální línie pokračují dále na výdutí. Barva vně i uvnitř hnědá, hlína je jemně plavena s příměsí písku. Dobře pálena, slepena a doplněna; u okraje je otvor po reparaci (v. 21 cm, p. okraje 21 cm, p. výdutě 21,5 cm, p. dna 10,3 cm, obsah 4,6 litru) i. č. P 133864, obr. 10: 8.

2. Vejčitá nádoba s výrazně vyhrnutým zaobleným okrajem a rovným dnem. Pod hrdlem a na celé výdutí je zdobena lehké rytými širokými líniemi. Barva vně i uvnitř hnědá, hlína je promíšena pískem. Dobře pálena, slepena a doplněna (v. 18,2 cm, p. okraje 13 cm, p. výdutě 16,5 cm, p. dna 9 cm, obsah 2,4 l) i. č. P 133863, obr. 10: 2.

3. Železná mírně deformovaná ostruha; část jednoho ramene je odlomena. Kratší ramena byla ukončena čtvercovými ploténkami se třemi nýty v horizontálním žlábků. Od vnějších nýtů jdou k okraji ploténky žlábků, kolmé k linii nýtů; bodec má dvoukonicový tvar (d. ostruhu 12,7 cm, d. bodce 2,5 cm, rozměry ploténky 1,7 × 1,6 cm) i. č. P 133880, obr. 10: 6.

4. Železná ocilka lyrovitého tvaru; část jednoho ramene je odlomena (d. 7,4 cm) i. č. P 133881, obr. 10: 7.

5. Menší zlomky obroučky z vědérka (š. obroučky 0,7–1,1 cm) i. č. P 133877 až 133878, obr. 10: 12.

6–7. Pár menších masivních železných třmenů trojúhelníkovitého tvaru. Ramena jsou z hraněné tyčinky a přecházejí do rovného stupadla obdélníkového tvaru, které má na vnější straně ve středu podélné plastické žebro. Ouško třmene je velmi masivní, má obdélníkový tvar stejně jako otvor k provlečení řemene. Je otočeno o 90° k podélné ose stupadla a je upevněno na silném kulovitém krčku (v. třmene 16,6 cm, p. ramen 1,1 cm, rozměry stupadla 10,5 × 4,2 × 0,65 cm, rozměry ouška 5,6 × 3,4 cm, rozměry otvoru 2,9 × 1,2 cm) i. č. P 133875–133876, obr. 10: 3a, b.

8–9. Dvě párové větší železné obdélníkové přezky vyrobené z masivní hraněné tyčinky. Trn je ukončen očkem, navlečeným na kratší stranu přezky (rozměry přezek: 5,8 × 3,7 cm, d. trnu 4,3 cm; 6 × 4,2 cm, d. trnu 6,1 cm) i. č. P 133883/1–2, obr. 10: 10, 11.

10. Dno a spodní část menší nádoby. Dno je rovné s nezřetelnou plastickou značkou; barva vně i uvnitř tmavě hnědá, hlína promíšena pískem s drobnými kamínky (p. dna 6,1 cm, v. 4,2 cm) i. č. P 133862, obr. 10: 5.

11. Značně porušený železný lžičkovitý vrták s odlomenou a korodovanou pracovní částí; rukojeť má kruhový průřez a na konci je vykovaná do dlátovitého tvaru (d. 17,4 cm, p. držadla 0,75 cm, rozměry lžice 4 × 1,7 cm) i. č. P 133882, obr. 10: 13.

12. Drobný železný klínek obdélníkového průřezu s dlátovitou pracovní částí (d. 5,7 cm, p. 14 × 1 cm) i. č. P 133879, obr. 10: 4.

13. Část železného hrotu (d. 5,6 cm, p. 0,7 cm) i. č. P 133878, obr. 10: 14.

14. Menší obdélný destičkový brousek ze siltové břidlice; po delší straně je patrný na líci i rubu zářez po rýze, již se polotovar brousku oddělil od břidlicové plotny (rozměry 7,4 × 3,3 × 0,8 cm) i. č. P 133885, obr. 10: 9.

15. Drobný keramický kelímek válcovitého tvaru se zaobleným dnem. Okraj kelímku je asi v polovině obvodu poněkud vytažen a tvoří lištu. Vnitřní otvor kelímku má pravidelný válcovitý tvar (v. 3,4 cm, p. kelímku 3,2 cm, p. otvoru 1,3 cm) i. č. P 133886, obr. 10: 1.

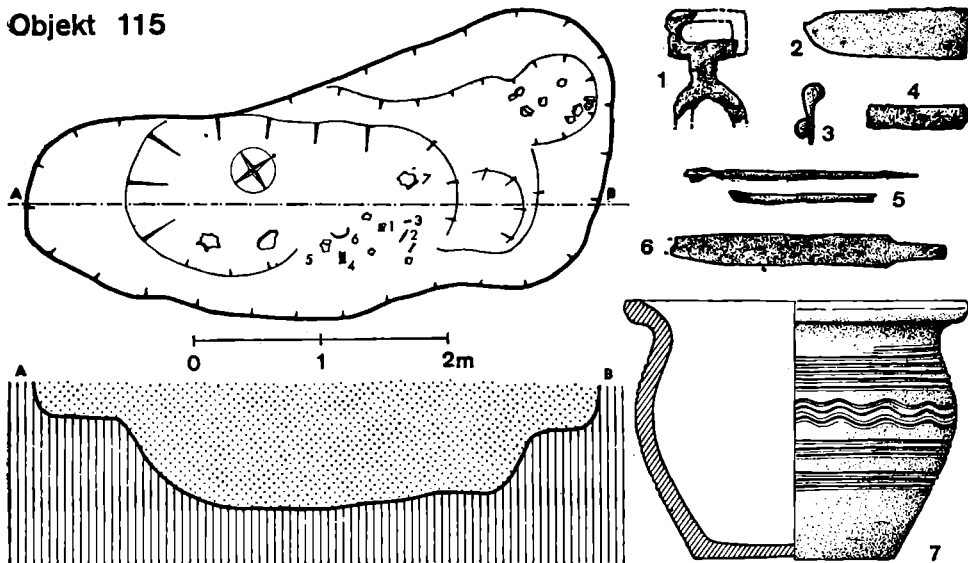
Objekt č. 115 (čtverec L 19–95).

Oválná protáhlá zemnice (320 × 160 × 140/100 cm), delší osou orientovaná Ssv—Jjz; ve výklenku připojené k severnímu konci byly pozůstatky hliněné oválné pece (70 × 58 cm, v od dna 55 cm). Ve dně pece byly kameny a velké střepy. Nálezy: Ve výplni objektu byla část postranice udidla (1), nůž (2), zlomek nože (3), zlomky vochle (4), hřebík (5), zlomek obroučky vědérka (6), rozdrčená nádoba (7), střepy, zvířecí kosti, mazanice, uhlíky a zlomky žernovů.

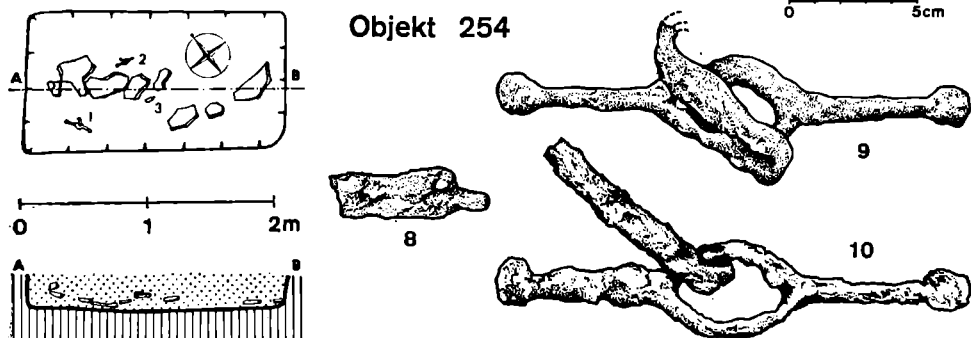
1. Část železné postranice dvojdláňného udidla — dvojitá záštita s obdélníkovým očkem přecházejícím ve dvě vidlicovitě rozvětvená ramena; vyrobeno z tyčinky obdélníkového průřezu (d. 4,3 cm, rozměry očka 2,3 × 2 cm, otvor 1,7 × 0,8 cm) i. č. P 137160, obr. 11: 1.

2. Železný nůž s rovným hřbetem a obloukovitým ostřím (d. 11,6 cm, max. š. 1,4 cm) i. č. P 137165/1, obr. 11: 6.
3. Zlomek čepele železného nože (d. 6,4 cm, š. 1,9 cm) i. č. P 137161, obr. 11: 2.
4. Dva železné hroty z vohle, na jedné zbytek dřeva z podložky ve které byly upevněny (d. hrotů 9,5 cm, p. 0,4 cm) i. č. P 137162—137163, obr. 11: 5.
5. Drobný železný hřebík (d. 2,2 cm) i. č. P 137165/2, obr. 11: 3.
6. Zlomek obroučky věděrka (d. 4 cm, š. 0,9 cm) i. č. P 137164, obr. 11: 4.
7. Menší miskovitá nádobka s výrazně vyhrnutým zaobleným (mírně hraněným) okrajem a rovným dnem. Pod hrdlem a na výdutí je zdobena dvěma několikanásobnými výrazně rytými liniemi a pravidelnou čtyřnásobnou vlnicí. Barva vně i uvnitř světlehnědá, jemně plavená hlína je promísená pískem. Dobře pálena, slepena a doplněna (p. okraje 13,7 cm, p. dna 8,5 cm, v. 10 cm, obsah 0,8 l) i. č. P 136615, obr. 11: 7.

Objekt 115

Objekt 254

Obr. 11. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Obj. 115 (1–7), obj. 254 (8–10). (Kresba A. Šik, J. Kiesewetter.)

Objekt č. 254 (čtverec L 13—84).

Obdélná mírně zahlobená jáma (205 × 110 × 62/22 cm), delší osou orientovaná Sz—Jv. Těsně nad dnem pruh mazanicových plošek, táhnoucí se středem objektu v délce 180 cm; snad zbytek pece situované v jihozápadní části jámy. Nálezy: Ve výplni objektu při dně nalezeny dvě postranice udidla (1—2), zlomky železného nože (3) a střepy.

1. Postranice železného udidla tvořená tyčinkou, která se v střední části rozdvouje a tvoří očka. Do očka je zavěšen jeden z článků spojnice. Oba konce tyčinky postranice jsou ukončeny kulovitými výběžky (d. tyčinky 18,3 cm, rozměry očka 4,5 × 5,5 cm, délka článku spojnice 8 cm) i. č. P 158361, obr. 11: 9.

2. Párová část postranice a článku spojnice i. č. P 158362/1—2, obr. 11: 10.

3. Zlomky železného nože; část čepele se špicí odlomena (d. 6,3 cm, š. 2 cm) i. č. P 158360/1—2, obr. 11: 8.

Z uvedených nálezů a nálezových celků je patrné, že jednotlivé druhy součástí jezdecké výstroje se na jihozápadním předhradí Pohanska nevyskytují v objektech stejného charakteru. Zatímco hrobové celky poskytly pouze nálezy ostruh a kovových součástí jejich řemení (přezky, průvlečky a nákončí), z obytných a sídlištních objektů pocházejí jak ostruhy, tak zejména části udidel a třmeny. Sídlištní objekty č. 14 a 77, v kterých byly zjištěny nejvýraznější nálezy tohoto druhu, leží v jihozápadní části prozkoumaného úseku celé sídlištní aglomerace na jihozápadním předhradí (obr. 1) a jsou součástí uskupení chat, jejichž inventář nasvědčuje tomu, že obydli byla opuštěna pravděpodobně narychlo a obyvatelé si nestačili odnést všechno vybavení domácností. Bohužel však byly tyto objekty také poměrně silně porušeny mechanickou skrývkou svrchní vrstvy, takže některé předměty byly zcela zničeny nebo odtazeny a zahrnuty do skládek zeminy a část nálezů je poškozena (odříznutí částí keramických nádob a vědérek, rozdrčení kovových předmětů a d.). Soubory nálezů, které jsme z těchto objektů získali, nejsou tedy úplné a není vyloučeno, že se v nich vyskytovaly ještě další předměty z okruhu součástí jezdecké výstroje. Kostrové hroby, v nichž byly zjištěny části inventáře jezdecké výstroje, nepříslušely k žádnému z obou menších pohřebišť; šlo o ojedinělé hroby situované mezi sídlištní objekty, s výjimkou hrobu č. 118, který ležel ve vzdálenosti 15—20 m od pohřebiště č. II.

Rozbor nálezů

Ostruhy. Celkový počet ostruh získaných v letech 1975—77 na jihozápadním předhradí Pohanska je 15; 8 exemplářů — tj. 4 páry — pochází z hrobů, 7 ostruh ze sídlištních objektů. V hromadném nálezů v chatě č. 69 byl mezi 6 exempláři jen jeden pár ostruh, další čtyři kusy se od sebe odlišovaly úpravou plotének; v dalším hromadném nálezů v objektu č. 77 byla pouze jedna deformovaná ostruha.

Převážná většina ostruh z hrobů i objektů (hr. 42, hr. 49, hr. 118, obj. 69, obj. 77) náleží k typu IV podle D. Bialekové,⁸ tj. typu I A V. Hrubého,⁹ jen jeden pár (hr. 38) je možno zařadit k typu V D. Bialekové.¹⁰

⁸ D. Bialeková SIA XX-1, 1977, 118 an.

⁹ V. Hrubý, Staré Město, Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“, Praha 1955.

¹⁰ D. Bialeková, SIA XX-1, 1977, 118 an.

Ostruhy typu IV z jihozápadního předhradí Pohanska mají převážně lopatkovité ploténky se třemi nýty (5 kusů) nebo ploténky ukončené hvězdicovitě se třemi nýty ve žlábků (5 kusů); dvakrát se vyskytly čtvercové ploténky se žlábkem se třemi nýty. Náročnější úpravu prokázaly ploténky na ostruže z obj. 69 (i. č. P 132834), které jsou hvězdicovitě ukončeny a ve dvou žlábečích kolmých k rameni ostruhy mají po třech nýtech podložených měděným plechem.¹¹ Délka ramen ostruh typu IV se pohybuje mezi 9,3 cm—10,5 cm, délka bodce od 2 cm do 3 cm. Ostruhy jsou vykovány vcelku i s bodcem, kromě exempláře z objektu 77, který má vsazený bodce.¹² Ramena ostruh mají půlkruhový až trojúhelníkový průřez, dvojkonický nebo válcovitý zašpičatělý bodce má kruhový nebo mírně hraněný průřez. Výjimku tvoří pouze ostruha z hromadného nálezu v objektu 69 (i. č. P 132835), jejíž ramena a bodce jsou členěny žlábků do obdélných políček; touto technikou vruborezu a materiálem — i když ne charakterem výzdoby — připomíná ostruha exempláře z hrobu 277 na Pohansku¹³ a ostruhy z Pobedima (Bašovice-Španie).¹⁴ Kromě uvedených plastické výzdoby uplatněné na ramenech a bodcích ostruh se na jihozápadním předhradí vyskytlo jen ve dvou případech vložení žlábků bronzovým nebo měděným plechem (obj. 69 i. č. P 132835, 132836) a v jednom případě ovinutí nýtů měděným drátkem (obj. 69 i. č. P 132835).¹⁵

Pár ostruh z hrobu 38 je možno zařadit do skupiny V podle D. Bialekové¹⁶ jsou však velmi silně poškozeny a tvar jejich plotének se dá pouze rekonstruovat. Je pravděpodobné, že měly obdélníkové či čtvercovité ploténky se dvěma vertikálně umístěnými žlábků, v nichž bylo po třech nýtech, podobně jako ostruhy z pohřebiště u kostela na Pohansku (hrob 296).¹⁷

Obě skupiny ostruh — typ IV a typ V zařazuje D. Bialeková¹⁸ ve shodě s V Hrubým¹⁹ do 1. poloviny 9. století a upozorňuje, že typ IV je ve slovanském prostředí severně od Dunaje zastoupen velmi hojně; na některých lokalitách tvoří převahu (Pobedim); nálezy na jihozápadním předhradí Pohanska tento závěr podporují, neboť ostruh tohoto typu je zde 86 %.²⁰

Přezky a nákončí, které pocházejí z hrobů 42 a 49 a tvořily součást upínání ostruh, patří k jednoduchým nezdobeným typům. Drobné přezky bez týlní destičky měly oválný tvar a trn byl upevněn k delší straně rámečku. Malá železná nákončí byla na lící straně stříškovitě vyklenuta, měla jazykovitý tvar a není na nich patrna žádná výzdoba. Přezky a nákončí tohoto typu se běžně vyskytují v průběhu celého středohradištního období.²¹

Faléra. Exemplář z objektu 64 patří ke skupině nezdobených železných falér, které se podle Z. Čilínské chronologicky řadí k počátkům lité industrie;²²

¹¹ V. Hrubý, Praha 1955, 183, obr. 31: 26.

¹² Rtg snímky možná prokázají tuto techniku ještě na dalších exemplářích.

¹³ F. Kalousek, 1971, 161.

¹⁴ D. Bialeková, SIA XX-1, 1977, 121, obr. 11.

¹⁵ Tausování a podkládání plíšky z barevného kovu bylo zjištěno při konzervaci. Rtg snímky mohou prokázat podobnou výzdobu i u dalších exemplářů.

¹⁶ D. Bialeková, SIA XX-1, 1977, 118 an.

¹⁷ F. Kalousek, 1971, 168.

¹⁸ D. Bialeková, SIA XX-1, 1977, 118 an.

¹⁹ V. Hrubý, Staré Město 1955.

²⁰ D. Bialeková, SIA XX-1, 1977, 131 an.

²¹ B. Dostál, Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě, Praha 1966, 65 an.

²² Z. Čilínská, Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky, Bratislava 1966, 188 an.

jejich datování — polovina 7. až počátek 9. století — nevybočuje z rámce datování ostatních nálezů na jihozápadním předhradí Pohanska.

Udidla. Výhradně ze sídlištních objektů pocházejí zlomky a části dvoudílných udidel. Téměř polovina udidla byla získána ze silně rozrušeného — patrně povrchového — objektu 38; tvoří ji mírně ohnutá tyčinkovitá železná postranice s dvojitou obdélníkovou záštitou a jedním článkem spojnice. Na tyčinkovité postranici jsou patrný značně setřelé stopy zaškrcování, jako jsou v méně porušené podobě na exempláři z Mikulčic²³ a je na ní velmi dobře viditelné zasazení obou ramen dvojitě obdélníkové záštity do čtvercových otvorů procházejících tyčinkou. Tato část postranice byla tedy sestavována ze dvou částí — tyčinky a dvojitě obdélníkové záštity, což bylo patrně dáno konstrukčními důvody při napojování článků spojnice udidla. Snad proto se také často objevují v nálezech jen zbytky dvojitě záštity, která se uvolnila z otvorů tyčinky udidla a jsou různě interpretovány (vidlicovitý závěsek aj.). Článek dvojdílné spojnice této postranice má na jednom konci jedno a na druhém dvě vzájemně k sobě příčně položená očka. Udidlo této konstrukce patří do skupiny I podle A. Ruttkaye²⁴ i skupiny I podle A. N. Kirpičnikova.²⁵ Z dalších dvou objektů (č. 21 a 115) pocházejí dvojitě obdélníkové záštity tvarově a rozměrově zcela analogické záštitě na postranici z objektu 38.

Další typ udidla představují dvě postranice s téměř zachovanými články spojnice z objektu 254. Obě postranice jsou vyrobeny z železné tyčinky, která se ve střední části rozdvouje a vytváří větší očko; tyčinky jsou na obou koncích ukončeny kulovitými výčnělky. V očku každé postranice byl zachycen jeden článek dvojdílné spojnice, vyrobený z masivní hraněné tyčinky svinuté na obou koncích v očko. Toto udidlo je podstatně větší a masivnější než předešlý typ; v našich nálezech se prozatím podobný typ neobjevil a dalo by se snad ve slovanském prostředí zařadit jako varianta dvojdílného udidla skupiny II podle A. N. Kirpičnikova.²⁶ Udidla typu II mají tyčinkovitou postranici ukončenou kulovitými výběžky a jednoduchou oválnou záštitu; články spojnice jsou očkem napojeny na postranici; udidlo z objektu 254 se s tímto tvarem shoduje až na to, že záštitu představuje vlastně jen polovina velkého očka, ve které se tyčinka postranice ve své polovině rozdvouje (očko tvoří třetinu délky postranice).

Naprostou přesnou analogii udidla z objektu 254 však poskytuje nález z Norska (Torshov, Gjedrum), publikovaný J. Petersenem;²⁷ i když nejsou uvedeny rozměry udidla, proporčně i tvarově se oba předměty zcela shodují. Tato udidla datuje J. Petersen do staršího vikingského období.

Udidla typu I, jejichž pozůstatky máme na jihozápadním předhradí ve třech exemplářích²⁸ tvoří v našich středohradištních nálezech většinu; známe je

²³ J. Poullik, Bericht über die Ergebnisse der archäologischen Grabung auf dem Burgwalle Valy bei Mikulčice für das Jahr 1961, PV AÚ ČSAV 1961, Brno 1962, 81–81, tab. 35: 2.

²⁴ A. Ruttkay, SlA XXIV-2, 1976, 356 an.

²⁵ A. N. Kirpičnikov, Snaržaženije vsadnika i verchovogo konja na Rusi IX–XIII vv., Archeologija SSSR EI – 36, Leningrad 1973, 11 an.

²⁶ A. N. Kirpičnikov, Leningrad 1973, 15–16, obr. 4.

²⁷ J. Petersen, Vikingetidens Redskaper, Oslo 1951, 509, obr. 17.

²⁸ V letech 1978–1979 byly nalezeny další zlomky udidel tohoto typu.

z Mikulčic²⁹, z Pobedima,³⁰ a dalších lokalit.³¹ Datování těchto dvojdílných udidel s rovnou nebo esovitě prohnutou či zdobenou postranicí a dvojitými obdélníkovými záštitami je poměrně široké; dostávala se k nám již v průběhu 8. století³² a nemohou tedy být spojována teprve s příchodem Maďarů.

Udidla typu II podle A. N. Kirpičnikova³³ se objevila u východních Slovanů v 10. stol., větší rozšíření doznala až ve 12. a 1. pol. 13. stol. s rozvojem domácího kovářství a se zjednodušováním tvarů výrobků. Jeho starší srokyt — i když poměrně vzácný — souvisí s nomádskými etniky, především Avary;³⁴ touto cestou přes západní Evropu se mohlo s ostatními kočovnickými prvky dostat do vikingského prostředí a jako ojedinělý exemplář během 9. stol. také k nám. Vývoj tohoto udidla probíhal podle A. N. Kirpičnikova v průběhu 9.—13. stol. a bylo hojně používáno u evropského rytířstva.

Dvojdílná udidla s kruhy (Ruttkay typ II, Kirpičnikov typ IV)³⁵ která L. Niederle,³⁶ I. L. Červinka³⁷ a J. Eisner³⁸ pokládali za domácí slovanská, se v nálezech na jihozápadním předhradí dosud nevyskytla, i když není vyloučeno, že jejich zbytky představují nálezy železných kroužků odpovídajících rozměrů a zlomky železných tyčinek.

Třmeny. K nejvýznamnějším nálezům součástí jezdecké výstroje na jihozápadním předhradí patří 4 exempláře třmenů, získané z hromadných nálezů v obj. 14 a 77.

Z polozemnice č. 14 pocházejí dva odlišné exempláře třmenů. Větší a dobře zachovaný třmen (i. č. P 126825, obr. 4: 2 a—c) má tvar gotického oblouku, ramena se rozšiřují k širší a mírně vzhůru prohnuté stupačce. Vykované čtvercové až lichoběžníkové ucho má obdélný otvor; trojúhelníková ramena jsou zesílena okrajovými a středním plastickým žebrem. Určitou analogií tohoto tvaru jsou v našem prostředí dva třmeny z kostrového hrobu v Nitře (Martinský vrch)³⁹ a třmen z Pohanska u Nejdku.⁴⁰ Exemplář z Pohanska se však od nich odlišuje hladkými rameny (Nitra) a výrazněji prohnutým stupadlem. Není ovšem vyloučeno, že vyklenutí stupadla je až druhotné, protože třmen byl v době svého užívání poškozen a opraven. Prasklé stupadlo bylo podloženo masivní železnou tyčinkou, přikovanou z obou stran k ramenům až do poloviny jejich výše.

Typologicky je tento třmen snad nejbližší Ruttkayově skupině I⁴¹ i když některé detaily (proporce a tvar ouška, tvarování ramen, klenutí stupadla)

²⁹ J. Poullk, PV AÚ ČSAV Brno, Brno 1962.

³⁰ D. Bialeková, Výzkum slovanského hradiska v Pobedime v r. 1959—1962, AR 15, 1963, 349—364, 369—372.

³¹ A. Ruttkay, SIA XXIV-2, 1976, 357.

³² D. Bialeková, AR 15, 1963, 369—372.

³³ A. N. Kirpičnikov, Leningrad 1973, 15—16.

³⁴ A. N. Kirpičnikov, Leningrad 1973, 15—16.

³⁵ A. Ruttkay, SIA XXIV-2, 1976, 357 an.; A. N. Kirpičnikov, Leningrad 1973, 16.

³⁶ L. Niederle, Život starých Slovanů, III-2, Praha 1925, 600 an.

³⁷ I. L. Červinka, Slované na Moravě Říše velkomoravská, Brno 1928, 220.

³⁸ J. Eisner, Základy kovářství v době hradištní, Slavia Antiqua I, Poznaň 1948, 385.

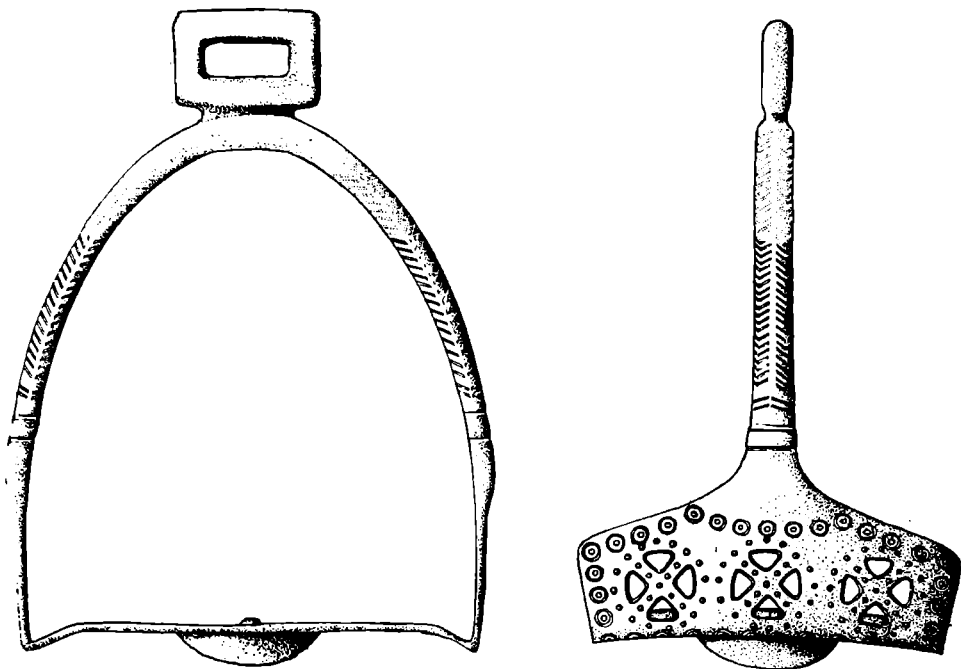
³⁹ A. Točík, Súčasný stav archeologického bádania a najstarších dejín slovenského národa, AR 15—5, 1963, obr. 201.

⁴⁰ A. Šmerková, Slovanské hromadné nálezy železných předmětů na území Československa, I, Brno 1978, disert., pr., 157, tab. LXXXI: 2.

⁴¹ A. Ruttkay, SIA XXIV-2, 1976, 353, obr. 74.

tomu zcela neodpovídají. Tato skupina třmenů je rámcově datována do 9. století a projevují se u ní vlivy karolinského prostředí.

Druhý exemplář třmene z obj. 14 (i. č. P 126824, obr. 4: 1 a—d) je torzovitý; zůstala zachována část štíhlého ramene, které se nad velmi širokým stupadlem výrazně rozšiřuje do pětiboké bočnice, zdobené prolamovanými rozetami sestavenými z trojúhelníků. Ramena jsou zdobena jemnou a hustou stříbrnou větvičkovitou tauzií, prolamované bočnice mají mezi rozetami tauzované větší a menší kroužky s očky (obr. 12). I když bohužel není možno rekonstruovat tvar oblouku třmene, závěsného ouška a jeho nasazení, zdá se, že z našich nálezů jsou mu tvarově nejbližší třmeny z depotu v Prachovských skalách,⁴² s nimiž má také společný výzdobný prvek — prolamování. Z mo-

Obr. 12. Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Rekonstrukce prolamovaného třmene. (Kresba A. Šik.)

ravských nálezů je tomuto třmeni podobný nález z mohyl „Na Tabarkách“ u Vrbky.⁴³ Tento typ třmenů je u nás natolik ojedinělý, že nespadá do Ruttkayova třídění. Také ve východoslovanských nálezech se podobné tvary neobjevují, jak o tom svědčí klasifikace A. N. Kirpičnikova.⁴⁴ K provenienci a datování tohoto typu třmene se vyslovil R. Turek,⁴⁵ který soudil, že jeho původ je

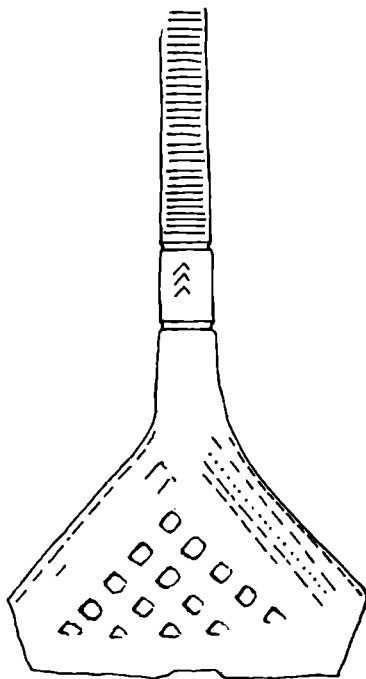
⁴² R. Turek, Prachovské skály na úsvitě dějin, Praha 1946, 148.

⁴³ I. L. Červinka, Morava za pravěku, Brno 1902, obr. 152.

⁴⁴ A. N. Kirpičnikov, Leningrad 1973, 45

⁴⁵ R. Turek, Praha 1946, 148 an.

v keszthelském prostředí; J. Eisner⁴⁶ se přiklání k názoru, že jde o vývojovou formu, která se vyskytovala u nás do 9. století. Podle dosavadních nálezů se však zdá, že tento typ třmene tvoří rovněž v nálezech z Karpatské kotliny spíše výjimku; podrobnější zhodnocení by vyžadovala jeho příbuznost s exempláři z Litevské SSR.⁴⁷ V regionu Samland, na lokalitách Kösnicken a Wiskiauten byla koncem minulého století prozkoumána početná vikingská pohřebiště. Z mužských kostrových hrobů ve Wiskiauten (kladeno mezi léta 850—1075) pocházejí třmeny se štíhlými rameny, výrazně se rozšiřujícími do pětiboké prolamované bočnice a s mimořádně širokým stupadlem. B. v. z. Mühlen⁴⁸ se domnívá, že jde nejspíše o místní vývojový typ vytvořený domácím a vikingským obyvatelstvem, neboť nenašel analogické typy třmenů ani u švédských a dánských Vikingů (kteří zde založili obchodní osady), ale ani v jihoruském či maďarském prostředí, odkud snad zprostředkovaně přicházely obchodními cestami do Pobaltí součástí jezdecké a koňské postroje. Pro domácí vývoj třmenů se širokými stupadly a prolamovanými bočnicemi by svědčila jejich výzdobná technika — prolamování, které je tradičním výtvarným prvkem v pobaltských oblastech již od doby římské.⁴⁹ Pokud je možno soudit

Obr. 13. Prolamovaný třmen z Wiskiauten (podle B. v. z. Mühlena).
(Kresba A. Šik.)

⁴⁶ J. Eisner, *Slavia Antiqua* I, 1948, 384 an.

⁴⁷ B. v. z. Mühlen, *Die Kultur der Wikinger in Ostpreussen*, *Bonner Hefte zur Vorgeschichte* 9, 1957, Bonn 1975.

⁴⁸ B. v. z. Mühlen, *Bonn* 1975, 45.

⁴⁹ E. Tonisson, *Die Gaujaliven und ihre materielle Kultur*, Tallin 1974.

z vyobrazení, shodují se publikované exempláře z Wiskiauten⁵⁰ (obr. 13) s nálezem z Pohanska také ve výzdobě ramen (hustá jemná tauzie nebo rýhy) i ve sformování přechodu ramene do bočnice (odděleno plastickým žebrem); bohužel tyto nálezy se během 2. svět. války ztratily, takže jediným pramenem jejich studia zůstává 40 let stará práce B. v. z. Mühlena.

Další dva třmeny — pár — byly získány z hromadného nálezu v obj. 77. Jsou poměrně malé, mají trojúhelníkový tvar, širší stupadlo zesílené odspodu plastickým žebrem, kulovitý krček a větší obdélníkové závěsné ouško, nasazené příčně. Těsně u třmenů, položených na sobě, byly dvě větší obdélníkové přezky; jejich rozměry — šířka strany přezky, přes níž byl veden řemen a šířka otvoru závěsného ouška třemene — se shodují, takže jde patrně o přezky, korigující změnu výšky zavěšení třmene na řemeni, či přezky k sedelnímu popruhu.

Třmeny z obj. 77 (i. č. P 133875-876, obr. 10: 3a, b) jsou v našich nálezech rovněž ojedinělé, jedinou zcela odpovídající analogii představují exempláře z Hostí na Slovensku,⁵¹ které se shodují se třmeny z obj. 77 nejen tvarově, ale i rozměrově. Poněkud vzdálenější analogii může být třmen z Uh. Hradiště, který má rovněž kulovitý krček a větší obdélníkové ouško, ovšem nasazené rovnoběžně se stupadlem.⁵² Nález z Hostí podrobně publikoval G. Nevizánský⁵³ a na základě dostupných archeologických pramenů z celého evropského prostředí vyvozuje jejich původ ze třmenů typu Immenstedt, které jsou známy především z Německa a objevují se tam v 8. století.⁵⁴ Třmeny typu Immenstedt mají protáhlý trojúhelníkový nebo kapkovitý tvar a smyčkové ouško je jednou či dvakrát přetočené a často kolmé ke stupadlu. Třmen tohoto typu je prozatím u nás znám z II. depotu v Mikulčicích.⁵⁵ Třmeny typu Immenstedt se v 8. století koncentrují v severním a jižním Německu,⁵⁶ ojediněle také v Rakousku,⁵⁷ od 9. stol. se sporadicky vyskytují také ve vikingském prostředí — v Birce⁵⁸ a jinde ve Skandinávii.⁵⁹ Vývojový stupeň třmenů typu Immenstedt — trojúhelníkové třmeny s kulovitým krčkem a příčným ouškem — jsou pak známy na sklonku 8. století z Antum v Holandsku;⁶⁰ z 9. století a z pozdější doby jsou nálezy z Francie a z ostrova Man.⁶¹ Pro nález těchto třmenů na Pohansku je jistě pozoruhodné, že podobný exemplář s kulovitým krčkem, větším obdélníkovým ouškem (rovnoběžným se stupadlem) pochází také z vikingského pohřebiště ve Wiskiauten,⁶² tedy z lokality, na níž se koncentrovaly nálezy třmenů se širokými prolamovanými bočnicemi. Hrob s třmenem s kulovitým krčkem z Wiskiauten datuje B. v. z. Mühlen do 1. poloviny 10. století.⁶³

⁵⁰ B. v. z. Mühlen, tab. 38: 3e.

⁵¹ G. Nevizánský, AR XXX-4, 1978, 386–393.

⁵² V. Hrubý, Osídlení ostrova sv. Jiří v době hradištní, SPFFBU E 2, 1957, 83, obr. 2.

⁵³ G. Nevizánský, AR XXX-4, 1978.

⁵⁴ F. Stein, Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland, Berlin 1967, tab. 116.

⁵⁵ A. Šmerková, Brno 1978, disert. pr., 160, tab. LII.

⁵⁶ F. Stein, Berlin 1967, tab. 116.

⁵⁷ K. Dinklage, Frühdeutsche Volkskultur in Kärnten und sein Marken, Kleine Schriften des Instituts für Kärntner Landesforschung, Heft, 3 Laibach 1943.

⁵⁸ H. Arbman, Birka, Stockholm 1940, tab. 34.

⁵⁹ G. Nevizánský, AR XXX-4, 1978, 388.

⁶⁰ F. Stein, Berlin 1967, tab. 66: 2, 3.

⁶¹ G. Nevizánský, AR XXX-4, 1978, 390.

⁶² B. v. z. Mühlen, Bonn 1975, tab. 28.

⁶³ B. v. z. Mühlen, Bonn 1975, 128.

V Karpatské kotlině se třmeny s kulovitým krčkem vyskytovaly spíše vzácně, v hrobech se staromaďarským inventářem,⁶⁴ takže otázka rozšíření tohoto typu a jeho datování v okrajových oblastech, není zatím zcela vyjasněna. I když se předpokládá, že vznik třmenů typu Immenstedt souvisí s pronikáním nomádských prvků z avarského prostředí směrem na západ a sever,⁶⁵ kde se třmeny se smyčkovitým ouškem a rovným nebo kulatým stupadlem vyvíjely v uvedený typ, trojúhelníkové třmeny s kulovitým krčkem a příčně i podélně nasazeným obdélníkových ouškem se jeví jako západoevropský produkt vývoje této varianty, vzniklý v 8. století. Jednotlivé exempláře tohoto typu se v rozličných vývojových fázích mohly dostat do našeho prostředí (třmen z II. depotu v Mikulčicích, pár z obj. 77 na Pohansku, třmen z Uh. Hradiště, třmeny z hrobu v Hostích) v období od sklonku 8. stol. do poloviny 10. stol. Zda ovšem trojúhelníková varianta těchto třmenů pronikla k nám bezprostředně z karolinské oblasti, či až kolem počátku 10. stol. z okruhu vikingského, není možno prozatím spolehlivě určit.

Všechny tři typy třmenů z Pohanska se víceméně vymykají našim dosud vytvořeným klasifikacím Z. Čilínské⁶⁶ a A. Ruttkaye,⁶⁷ které vznikly na základě nálezů ze Slovenska, tedy z prostředí výrazněji vlivňovaném nomádskými prvky než Morava a Čechy. Ve třmenech nalezených na Pohansku je možno spíše spatřovat doklad působení vlivů západoevropského prostředí (přirozené v souvislosti také s nálezy na pohřebišti u kostela a dvorce), i když zůstává otázkou, jakými cestami se tyto součásti jezdecké výstroje, jejichž zrod je nesporně v hmotné kultuře kočovníků, dostaly v této formě do velkomoravského prostředí na Pohansku.

Zbraně. Z nálezů, provázejících součásti jezdecké výstroje v nálezových celcích můžeme do této kategorie zahrnout pouze sekery a meč. Ze tří seker, které pocházejí z uvedených nálezových celků, byly dvě nalezeny v hrobech (hr. 38 a 49) a jedna v hromadném nálezů v obj. 14. Sekera z hr. 38 patří do skupiny I B podle B. Dostála,⁶⁸ širočina z hr. 49 do skupiny III A⁶⁹ a částečně porušená sekera z obj. 14 spadá nejspíše do skupiny V.⁷⁰ Sekery typu I B mají velmi široké datování od poloviny 8. do konce 10. století, těžiště výskytu seker III A je v 7., 8. až do 2. pol. 9. stol. Sekery typu V se vyskytovaly od latěnu až po současnost.

Meč. Jediný meč nalezený na jihozápadním předhradí Pohanska pochází z hr. 118 (i. č. P 158948, obr. 3: 9); je tvarově i proporčně odlišný od ostatních typů mečů z hradiska na Pohansku,⁷¹ ve St. Městě⁷² i v Mikulčicích.⁷³ Před konzervací a rentgenováním bylo možno uvažovat o jeho zařazení k typu K podle J. Petersena;⁷⁴ po podrobnějším rozboru je zřejmé, že má nejbliže ke

⁶⁴ G. Nevizánský, AR XXX-4, 1978 — přehled literatury.

⁶⁵ G. Nevizánský, AR XXX-4, 1978, 390.

⁶⁶ Z. Čilínská, Bratislava 1966, 237, obr. 22.

⁶⁷ A. Ruttkay, SIA XXIV-2, 1976, 253 an., obr. 74.

⁶⁸ B. Dostál, Praha 1966, 70 an.

⁶⁹ B. Dostál, Praha 1966, 71.

⁷⁰ B. Dostál, Praha 1966 72.

⁷¹ F. Kalousek, Brno 1971.

⁷² V. Hrubý, Staré Město, Praha 1955.

⁷³ J. Poullík, Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti Valy u Mikulčic, PA 48, 1957, 241—388.

zvláštnímu typu (Saertype, Sondertyp), které vyčlenili ve skandinávských nálezech G. Gjessing,⁷⁵ J. Petersen⁷⁶ a připomíná H. Arbman.⁷⁷ V naší literatuře se podrobněji tímto typem zabýval A. Ruttkay;⁷⁸ vzhledem k ojedinělosti výskytu tohoto meče na našem území — lze k němu prozatím přiřadit pravděpodobně jen meč z Detvy⁷⁹ — nemáme bezpečnější oporu pro jeho datování v hradištním období. Starší názory, kladoucí tento typ do 10. století, korigoval J. Dekan⁸⁰ a a nověji A. Ruttkay⁸¹ a zařazují meče této nejednotné skupiny již do průběhu 9. století. V západoevropském a skandinávském prostředí se meče zvláštního typu vyskytují podle H. Arbmána⁸² ve stejném časovém horizontu jako meče typu A a B, tj. v 8. stol. Meč z Pohanska se liší od exempláře z Detvy sformováním koruny hlavice, větší délkou přičky a klasovým damaskováním čepelí, oproti spirálovému, které je na Rtg snímku meče z Detvy. Od mečů ze severní a západní Evropy, které byly zpravidla náročně zdobené (tauzií, intarzií, plátováním a rytím), jej odlišuje nedostatek výzdoby a delší a štíhlejší tvar přičky. Na Rtg snímku meče z Pohanska jsou na čepeli patrné stopy značky, snad osmičkového tvaru.

I když prozatím není dostatek pevnějších opor pro datování tohoto meče, je možno vzít v úvahu skutečnost, že spolu s ním tvořily nálezový celek ostruhy typu IV podle klasifikace D. Bialekové⁸³ kladené do 1. poloviny 9. stol. i to, že byl součástí výbavy hrobu a datovat jej nejpozději k polovině 9. stol.

Zemědělské nástroje. V hromadném nálezu v obj. 14 byly zjištěny 3 exempláře srpů. I když dva jsou ve zlomech (i. č. P 126831, 126855, obr. 7: 4, 3) a jeden poněkud deformovaný (i. č. P 126832, obr. 7: 2) plně spadají do skupiny I B podle M. Beranové;⁸⁴ a netvoří spolehlivou oporu pro jemnější datování.

Součástí dalšího zemědělského nástroje — kosa — mohly být tři masivní železné objímky z obj. 69 (i. č. P 132840, 132841, obr. 9: 10, 9), které mají tvar oválu nebo písmene D. Železné objímky sloužily k upevnění řapu kosa na kosiště a tento způsob spojování je znám nejen v našich archeologických a historických pramenech, ale také z východoslovanského prostředí.⁸⁵ Železné listy kos však prozatím na jihozápadním předhradí Pohanska nalezeny nebyly.

⁷⁴ J. Petersen, De norske vikingesverd. Videnskapsselsk. Skrifter (Kristiania) II, Hist. — Filos. Klasse 1919, 1.

⁷⁵ G. Gjessing, Studier i norsk merovingertid, Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II, Hist. — Filos. Klasse 1934.

⁷⁶ J. Petersen, Kristiania 1919.

⁷⁷ H. Arbman, Schweden und das Karolingische Reich, Stockholm 1937, 216—218, obr. 39.

⁷⁸ A. Ruttkay, S1A-XXIV, 1976, 248—250, obr. 1: IV.

⁷⁹ M. Kliský, Územné rozšírenie a chronológia karolínských mečov, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 14, 1964, 105—122.

⁸⁰ J. Dekan, K problémom slovanského osídlenia na Slovensku, Historica Slovaca 6—7, 1948—1949, 55—82.

⁸¹ A. Ruttkay, S1A-XXIV, 1976, 135—138, obr. 2:4, 3:1.

⁸² H. Arbman, Stockholm 1937, 215—216.

⁸³ D. Bialeková, S1A XX-1, 1977.

⁸⁴ M. Beranová, Slovanské žňové nástroje v 6—12. stol., PA XLVIII, 1957, 99—117; M. Beranová, Zemědělská výroba v 11—14. stol. na území Československa, Studie AÚ ČSAV v Brně III-1, 1975, 2.

⁸⁵ M. Beranová, Studie AÚ ČSAV v Brně 1975, 41—42, obr. 13; V. J. Dovženok, Zemlerobstvo drevnoi Rusi, Kijiv 1961, 150 an., obr. 66, 67.

Nástroje a domácí potřeby. Nože. Všechny nalezené exempláře nožů z hrobů i sídlištních objektů na jihozápadním předhradí patří k nástrojům běžné denní potřeby. Jejich délka nepřesahuje 14 cm, nedají se tedy řadit ke zbráním a v jejich tvaru nic nenaznačuje, že by šlo o specializované nástroje. U žádného z nožů nebyly zjištěny zbytky pochvy.

Břítva. Jediný exemplář pochází z výbavy hr. 38 (i. č. P 126380, obr. 2: 3). Tvarově se řadí k běžným velkomoravským exemplářům;⁸⁶ má hřbet výrazně skosený k hrotu a mírně lichoběžníkovou plechovou pochvu. Břítva byla patrně obalena látkou, protože zbytky textilu ulpěly na obou stranách pochvy.

Poříz. V hromadném nálezů v obj. 14 byl nalezen menší obloukový poříz (ve zlomcích), tvarově blízký pořízu z obj. 29 z velmožského dvorce na Pohansku.⁸⁷ Má trnovité krátké rameno, odsazené od obdélníkovité, mírně obloukovitě prohnuté čepele. Tento tvar se vyskytuje již od laténského období.⁸⁸

Lžičkovitý vrták. Pochází z hromadného nálezů v obj. 77 (i. č. P 133882, obr. 10: 3), má tyčinkovitou rukojeť kruhovitého průřezu, na konci roztepanou do dlátovitého tvaru. Jeho rozměry jsou menší (17 cm) než u většiny analogických nástrojů z Moravy a ze Slovenska,⁸⁹ jejichž délka se pohybuje od 20 do 39 cm; exemplář z jihozápadního předhradí se blíží k drobnějším nástrojům tohoto typu, získaných z velmožského dvorce na Pohansku.⁹⁰

Železný klínek pochází rovněž z hromadného nálezů v objektu 77. (i. č. P 133879, obr. 10: 4). Sloužil patrně k dělení dřeva či kovu, měl obdélníkový průřez a dlátovité ostří. Podobné tvary pocházejí ze St. Města (osada IV).⁹¹

Železný hrot z obj. 77 (133878, obr. 10: 14) je vyroben z hraněné tyčinky a část je odlomena.; nelze přesně říci, zda jde o hrot hřebíku, skoby, šídla nebo drobného výstružníku.

Ocílka. Exemplář z obj. 77 (i. č. P 133881, obr. 10: 7) má lyrovitý tvar a jednoduchá ramena; spadá do skupiny I podle V. Hrubého,⁹² který tento typ řadí k 2. pol. 9. století.

Železná vochle, jejíž téměř kompletní pozůstatky byly získány z pece obj. 21 (i. č. P 127156, obr. 8: 3) a jednotlivé hroty z obj. 115 (i. č. P 137162-163, obr. 11: 5) patří k ojedinělým nálezům na našich slovenských sídlištech.⁹³ Tento nástroj na česání textilních vláken se vyskytoval v různém tvarovém provedení z kosti a dřeva v celém slovenském prostředí⁹⁴ od 8. stol. až do současnosti. Exemplář z Pohanska, stejně jako z Pobedimi,⁹⁵ patří k vyspělým nástrojům, osvědčujícím rozvoj a produkční rozmanitost kovářské a dřevozpracující výroby. Vochle z jihozápadního předhradí Pohanska je možno rekonstruovat

⁸⁶ B. Dostál, Praha 1966, 87.

⁸⁷ B. Dostál, Brno 1975, 204, tab. 51: 18.

⁸⁸ R. Pleiner, Staré evropské kovářství, Praha 1962.

⁸⁹ A. Šmerková, Slovanské hromadné nálezy na území Československa, Brno 1978, 138 an.

⁹⁰ B. Dostál, Brno 1975, 204, tab. 22.

⁹¹ V. Hrubý, Staré Město, velkomoravský Velehrad, Praha 1965, obr. 35: 29.

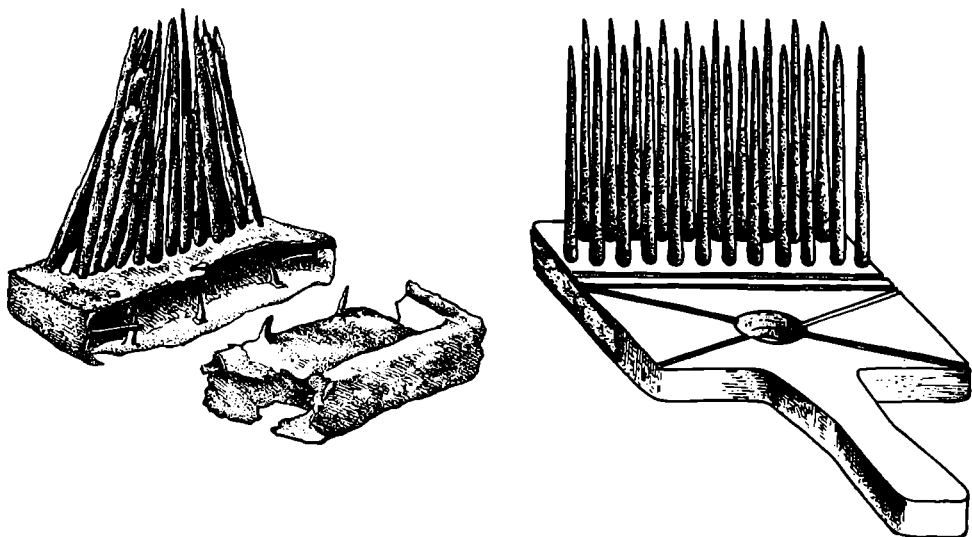
⁹² V. Hrubý, Praha 1955, 116 an.

⁹³ D. Bialeková, Stav remeslné výroby na Slovensku v 9.—11. stor., O počiatkoch slovenských dejín, Bratislava 1965, 92.

⁹⁴ M. Stará-Moravcová, Lněné a konopné tkaniny u západních a východních Slovanů v době raně historické, ČL 1966, 71—84.

⁹⁵ D. Bialeková, O počiatkoch slovenských dejín, Bratislava 1965, 92; J. Vignatiová, Železná vochle z nálezů na Pohansku u Břeclavi, Slovácko 1979, XXX.

jako dřevěný lopatkovitý nástroj, jehož hlavní pracovní část tvoří dvoj či třířadý hřeben železných hrotů, zabudovaný kolmo do okraje ploché lopatky (obr. 14). Nástroje této konstrukce nejsou s výjimkou Pobedimi a Pohanska na našem území ze slovanských nálezů známy, ale objevují se u nás v rozličných variantách v etnografických pramenech.⁹⁶ Téměř přesná obdoba lopatkovité vochle z Pohanska je však velmi častá ve vikingských nálezích z Norska, kde ji J. Petersen zná ve 140 exemplářích.⁹⁷ Mají dřevěnou podložku zpevněnou

Obr. 14. Vochle z Rapstad v Norsku (vlevo). Rekonstrukce vochle z obj. 21 z Pohanska (vpravo). (Kresba A. Šik.)

železnými pásky a 18 až 30 železných hrotů (obr. 14); většina nálezů pochází z oblastí Telemark, Rogaland a Hordaland. Vochle na vlnu a len se vyskytují již v merovejském období, ale více než 90 % norských nálezů datuje J. Petersen do vikingského období bez přesnějšího časového vymezení.

Není vyloučeno, že jednotlivé zbytky podobných vochlí byly u nás nalezeny na dalších středohradištních sídlištích, ale nemohly být náležitě identifikovány, protože hroty se podobají některým typům hřebů (pravé hřeby válcové)⁹⁸ běžně uplatňovaných ve velkomoravském stavitelství.

Hliněný kelímek z hromadného nálezu v obj. 77 (i. č. P 133886, obr. 10: 1) se tvarově natolik vymyká z rámce známých typů tyglíků (kornoutové a vakovité tyglíky, lící pánvičky)⁹⁹ z velkomoravských i východoslovanských sídlišť, že jeho zařazení mezi šperkařské a kovolitecké pomůcky je sporné. Má

⁹⁶ J. Vignatiová, Slovácko 1979.

⁹⁷ J. Petersen, Vikingetidens Redskaper, Oslo 1951, obr. 171, 523–524.

⁹⁸ B. Klíma, jr., Rozbor hřebů z velkomoravského hradiště v Mikulčicích, AR XXVII, 1975, 140–150.

⁹⁹ Z. Klanica, Práce klenotníků na slovanských hradištích, Studie AÚ ČSAV v Brně II-6, 1974, 36–44.

válcovitý tvar, zaoblené dno, obsah necelé 3 cm³, část okraje má vytažen do líšty; je vyroben z jemně plavené hlíny, má masivní stěny i dno a nenese žádné stopy použití (propálení, zbytky kovu na stěnách). Vzhledem k tomu, že jde o celý nepoškozený výrobek, jehož funkce není pro nedostatek odpovídajících analogií jasná, přiřazujeme jej prozatím do okruhu technické keramiky.

Brousky. Z uvedených náleзовých celků na jihozápadním předhradí Pohanska byly získány tři brousky z obj. 14, 69 a 77 (i. č. P 12749, obr. 7: 12, i. č. P 132842, obr. 9: 11, i. č. P 133885, obr.; 10: 9). Brousky z obj. 69 a 77 je možno zařadit mezi brousky destičkové (skupina II podle B. Dostála¹⁰⁰), brousek z hromadného nálezu v obj. 14 patří mezi brousky amorfní — je vyroben z kamene neopracovaného do pravidelného geometrického tvaru. Brousek z obj. 69 má protáhlý trojúhelníkový tvar s jednou pracovní plochou, část brousku z obj. 77 prokazuje stopy po úpravě kamenné destičky do obdélníkového tvaru: na rubu i líci delší strany je patrna rýha, jejíž pomocí byl polotovár brousku oddělen od kamenné destičky. Brousky jsou vyrobeny z břidlice (obj. 69 a 77) a pískovce (obj. 14). K přesnějšímu datování — ani v souboru ostatních kamenných artefaktů z Pohanska — nepřispívají.

Vědérka. Ze čtyř sídlištních objektů bylo získáno celkem 15 pozůstatků kování a obrouček vědérek. V objektech 21, 77 a 115 byly zjištěny jen jednotlivé zlomky obrouček a jedno závěsné kování. Hromadný nález v polozemnici č. 14 poskytl poměrně velký soubor 12 vědérek, které byly postaveny ve skupinách na podlaze podél jihovýchodní stěny chaty (obr. 6: 1—12). Můžeme předpokládat, že šlo o celé nepoškozené nádoby, bohužel při mechanické skrývce byly zničeny horní poloviny či třetiny nádob, o čemž svědčí velmi malý počet získaných rukojetí (4 kusy) a závěsných kování (1 kus). Vědérka z obj. 14 patří podle velikosti mezi střední (5 kusů s průměrem od 12 do 20 cm) a větší (7 kusů s průměrem od 20 nad 30 cm); převahu tvoří velmi mírně kónické, téměř válcovité tvary (9 exemplářů; rozdíl v průměru obrouček na vědérku nepřevyšuje 2—4 cm), v menší míře jsou zastoupena vědra výrazněji kónická (3 exempláře; rozdíl v průměru obrouček na vědérku se pohybuje kolem 6 cm). Velikost, zejména výšku vědérek není možno spolehlivě rekonstruovat, protože jejich zachovaná výška in situ po mechanické skrývce se pohybovala mezi 6—14 cm, jen v jednom případě byla zachovaná výška 22 cm.

Železné obroučky, které byly použity při výrobě vědérek, mají buď trojúhelníkový, půlkruhový nebo oválný průřez (šířka 0,6—1,1 cm), nebo jsou vyrobeny z plechových pásků (šířka 1,8 cm—3,2 cm). U vědérek střední velikosti byly s výjimkou jednoho exempláře použity jen tenké obroučky, u větších byly lehké obroučky jen u tří vědérek a u dalších čtyř byly použity plechové pásky v kombinaci s lehkými obroučkami; nejvyšší zachovaný počet pásků a obrouček na jednom vědru jsou čtyři.

Železné rukojeti vědérek mají obloukovitý tvar, hákovitě zahnuté konce, které jsou v jednom případě knoflíkovitě ukončeny; jedna rukojeť vědérka je tordovaná, ostatní jsou hladké, vyrobené z hraněné nebo kulaté tyčinky.

Z obj. 14 a 21 pochází po jednom exempláři závěsného kování; porušený kus z obj. 14 měl protáhlý trojúhelníkový tvar a v horní části byl svinut v očko k zavěšení rukojeti; kování z obj. 21 bylo lichoběžníkovité.

¹⁰⁰ B. Dostál, J. Štelcl, J. Malina, Kamenné brousky z areálu velmožského dvorce na Pohansku, SPFEBU E 16 1971, 179.

I když torďovaná rukověť a trojúhelníkovité závěsné kování náleží podle J. Kudrnáče¹⁰¹ do starší a na počátek střední doby hradištní, poskytují vědérka z obj. 14 jen málo spolehlivých opor pro zařazení celého souboru k počátku 9. století; spíše je možno jejich datování posunout až k polovině 9. stol., protože se mezi nimi nevyskytuje žádný celeokovaný nebo oválný exemplář, které se objevují podle V. Hrubého¹⁰² a B. Dostála¹⁰³ až v období plného rozkvětu Velké Moravy.

Drobný železný hřebík z obj. 115 (i. č. P 137165/2, obr. 11: 3) byl nejspíše součástí lehkého dřevěného výrobku, snad přidržoval kování vědérka,¹⁰⁴ protože vzhledem ke svým rozměrům nepatřil k upevňovacímu kování.

Keramika. Kromě keramických fragmentů bylo získáno z uvedených náleзовých celků šest celých nádob (obj. 14 i. č. P 126770, obr. 5: 2, i. č. P 126771 obr. 5: 1, obj. 69 i. č. P 132798, obr. 9: 7; obj. 77 i. č. P 133863, obr. 10: 2, i. č. P 133684, obr. 10: 8; obj. 115 i. č. P 136615, obr. 11: 7), které byly mechanickou skrývkou sice rozdrčeny, ale náleзовá situace přesvědčivě prokazuje, že byly v chatách ponechány celé. V inventáři hrobů se součástmi jezdecké výstroje nebyly nádoby zjištěny. Vzhledem k tomu, že spolehlivějším kriteriem pro datování náleзовých celků jsou celé exempláře nádob, které tvořily součást vybavení domácností v době, kdy přestaly existovat, než střepy (ty se mohly dostat do objektů až druhotně), zaměříme pozornost na celé nádoby.

Podle klasifikace B. Dostála¹⁰⁵ se ve dvorci na Pohansku vyčleňuje osm skupin velkomoravské keramiky; nádoby z jihozápadního předhradí je možno zařadit do tohoto třídění. Je zde zastoupena skupina I (obj. 77 i. č. P 133863, obj. 115 i. č. P 136615), IV (obj. 69 i. č. P 132798) a snad VII (obj. 77 i. č. P 133864). Všechny nádoby prokazují tradiční profilaci okraje (zaoblené, kuželovité a válcovité seříznutí) a velmi jednoduchou nebo žádnou výzdobu. Ve smyslu Dostálova datování keramiky z Pohanska všechny uvedené nádoby náležejí do 1. poloviny až třetí čtvrtiny 9. století.

Závěr

Dosavadní výzkumy sídlištních objektů, hrobů a pohřebišť jižně od hradiška na Pohansku ukázaly, že se v bezprostřední blízkosti centrálního sídliště opevněného valem, rozkládala rozsáhlá sídlištní aglomerace, členěná patrně do menších jednotek.¹⁰⁶ Zda bylo toto rozčlenění projevem různých časových fází, ve kterých menší osady a pohřebiště vznikaly, ukáže až celková analýza a zhodnocení náleзовých celků, i když již nyní je možno — alespoň předběžně — vyčlenit některá uzavřená uskupení archeologických objektů (pohřebiště č. I), která se jak náleзовou situací, tak inventářem, spadajícím až do 2. pol. 9. a poč.

¹⁰¹ J. Kudrnáč, Příspěvek k datování závěsných uch a držadel vědérek ze starší doby hradištní, Sborník Národního musea A XXIV, 1–2, 119–122.

¹⁰² V. Hrubý, Praha 1955, 154.

¹⁰³ B. Dostál, Praha 1966, 86.

¹⁰⁴ H. Arberman, Birka, Stockholm 1940, tab. 210: 3b.

¹⁰⁵ B. Dostál, Brno 1975, 125–182.

¹⁰⁶ J. Vignatiiová, Předběžná zpráva o výsledcích záchranného archeologického výzkumu jihozápadního předhradí Břeclavi Pohanska za léta 1975–1977, SPFFBU E 24-1979, 95–108.

10. stol., odlišují od ostatních, poněkud starších celků.¹⁰⁷ V celé dispozici zástavby rozlehlé osídlené plochy se však mohou rovněž projevit ekonomické poměry, které se vytvářely na sídlišti a ovlivňovaly jeho život; určité doklady o soustředování obytných a výrobních objektů s výraznějšími doklady zemědělské výroby či s doklady některého řemeslného odvětví, přineslo již předběžné utřídění typů sídlištních objektů.¹⁰⁸

Dílčím pokusem o postžení jedné ze stránek sociálních poměrů a vztahů, jež se vytvářely v průběhu existence sídliště na jihozápadním předhradí, je tento příspěvek, věnovaný nevelké kolekci součástí jezdecké výstroje, tedy předmětům, které kromě užitkové funkce měly také ráz atributu společenského zařazení.

Výzkumy, které byly až dosud provedeny na jihozápadním předhradí, přinesly zatím jen nemnoho dokladů o sociálním rozvrstvení zdejšího obyvatelstva. Součástí jezdecké výstroje, vedle zbraní a kumulace jednoduchých šperků a ozdob podunajského typu v jednotlivých hrobech, jsou jediným projevem společenské diferenciacie zdejších obyvatel. Nálezy ostruh typu IV v hrobech i v hromadných nálezech z obytných objektů dokládají, že se během 1. poloviny 9. stol. na sídlišti vyčlenila nadřazená složka, která měla vztah k velmožské družině. Ostruhy typu IV a V, které se zde vyskytovaly, patří k nejrozšířenějším druhům na slovanských lokalitách severně od Dunaje do poloviny 9. století.¹⁰⁹ Řada jejich exemplářů byla nalezena také na pohřebišti u kostela na Pohansku.¹¹⁰ Výskyt dalších součástí jezdecké výstroje a koňského postroje — třmenů a udidel — přináší nový pohled na kontakty a zdroje vlivů, které se zde na Pohansku uplatňovaly. Kromě prvků z karolinského okruhu, které se na středohradištních centrálních i venkovských sídlištních na Moravě a na Slovensku v různé míře projevují, výskyt prolomaného třmene z prostředí pobaltsko vikingského a udidla i vochle z norského vikingského okruhu ukazuje na složitější a vzdálenější souvislosti.

Zbraně a součásti výstroje bojovníků vždy patřily přes všechna omezení¹¹¹ k rychle se rozšiřujícím a přebíraným prvkům hmotné kultury a dostávaly se ze svých mateřských oblastí do vzdálených regionů různými cestami (obchod, válečná kořist, směna a d.). Nález železné vochle však naznačuje, že k nám mohly ojedinelé proniknout i nástroje podomácké výroby, dokonce takové výroby, která byla ve slovanském prostředí charakteristickým zaměstnáním žen. Stejná hlediska na dělbu práce však nemusela platit v neslovanském prostředí, jak dokazují nálezy z Norska, odkud uvádí J. Petersen kolem 40 nálezů vochlí z mužských hrobů.¹¹² Pokud by tento nástroj patřil k mužskému vybavení, bylo by vysvětlení jeho výskytu v těchto souvislostech jednodušší.

Datování některých — svojí proveniencí poněkud vyjímečných — součástí jezdecké výstroje z Pohanska není bohužel možno oprít o dobu výskytu

¹⁰⁷ J. Vignatiová, Břeclav-Pohansko, jihozápadní předhradí. Výzkum 1960—1962. Kostrové hroby, SPFFBU E 22—23, 1977—1978.

¹⁰⁸ J. Vignatiová, Sídlíšní objekty z jihozápadního předhradí Pohanska u Břeclavi, Sborník sympozia „Slované 6.—11. stol.“, Brno 1980.

¹⁰⁹ D. Biáleková, S1A XX-1, 1977, 131 an.

¹¹⁰ F. Kalousek, Brno 1971.

¹¹¹ V. Hrubý, Praha 1955, 156; P. Choc, S mečem a štítem, Praha 1967 — uvedeny historické prameny.

¹¹² J. Petersen, Oslo 1951, 524.

v jejich tradičních oblastech, protože nelze odhadnout délku období a cesty, kterými se na jižní Moravu dostaly. Kromě toho je jejich datování i v původním prostředí značně široké a zabírá rámcově časový úsek od počátku 8. (trojúhelníkové třmeny s kulovitými krčky, tyčinková postranice s očkem) až do poloviny 11. století (kdy končí v Pobaltí výskyt prolamovaných třmenů). Ostatní nálezy, které doprovázely v uzavřených celcích součástí jezdecké výstroje, poskytují spolehlivější hlediska pro časové určení celých souborů.

Inventář z hrobů v nichž se vyskytly ostruhy, zbraně (sekery, meč) a drobné osobní potřeby (nože, břitvy, očílky), dovoluje zařadit tyto pohřby do 1. poloviny 9. století; tyto hroby nejsou součástí žádného z obou menších pohřebišť a patřily k hrobům rozptýleným v nepravidelných skupinkách na osídlené ploše.

Větší soubory nálezu pocházejí ze sídlištních objektů; zvláštní postavení mají hromadné nálezy v polozemnicích č. 14 a 69, kde nebyly jednotlivé součásti inventáře uloženy v úkrytu, ale volně rozloženy na podlaže. Charakter depotu může mít pouze hromadný nálezy v obj. 77, kde byly předměty uloženy společně v nevelké jámě; mohlo jít (jak svědčí zbytky hliněného ohniště) o předpecní jámu povrchového objektu. V nálezech ze sídlištních objektů se vedle součástí jezdecké výstroje vyskytovaly zemědělské (srpy, objímky kos) a výrobní nástroje (sekera, pořiz, lžičkovitý vrták, hroty, klínek, brousky, vochle, nože), okovaná vědérka a keramika. Převážná většina datovatelných nálezu se řadí do celého průběhu 9. stol.; některé předměty ukazují spíše k jeho počátku (trojúhelníkové kování a tordovaná rukojeť vědérka), jiné k 2. a 3. čtvrtině 9. století (keramika, očílka ad.).

Z rozboru nálezu ze sídlištních objektů a porovnáním jejich datování s datováním hrobů s ostruhami je možno dojít k závěru, že uvedené hroby jsou o něco starší, než okruh sídlištních objektů se součástmi jezdecké výstroje. Tuto hypotézu prozatím potvrzují také výsledky pozorování nálezu a stratigrafické situace, podle kterých sídlištní objekty v jihozápadním úseku zkoumané plochy (tedy většina uvedených objektů) patří k mladší fázi osídlení. Ojedinelé kostrové hroby, tvořící nepravidelné skupinky, se jeví na základě stratigrafických situací jako relativně starší.

Prozatím, před dokončením záchranného výzkumu celého areálu a před zhodnocením veškerého pramenného materiálu, je možno uvažovat o tom, že jižně od hradiště na Pohansku existovala snad již od sklonku 8. století¹¹³ satelitní sídliště, na nichž vedle zemědělského obyvatelstva a drobných specializovaných výrobců existovala sociální složka, spjatá s bojovníckou družinou. V průběhu 9. století se sídliště rozšiřovala a do inventáře domácí hmotné kultury pronikaly cizí složky ze západoevropského a severoevropského prostředí, které měly převážně bojovnícký charakter.

¹¹³ J. Vignatiová, SPFFBU E 24 1979; B. Dostál, Dvacet let archeologického výzkumu Břeclavi-Pohanska 1958–1978, VVM XXX, 1978, 142 an.

ЧАСТИ СНАРЯЖЕНИЯ ВСАДНИКА И ВЕРХОВОГО КОНЯ ИЗ НАХОДОК В БРЖЕЦЛАВЕ-ПОГАНСКО

Части снаряжения славянских бойцов-всадников являются важными памятниками материальной культуры в могильниках и городищах IX века. Их значение заключается не только в том, что они являются доказательством высокого уровня ремесленного производства того времени, но и, в первую очередь, они являются важным источником, знакомящим нас со структурой общества в начальном этапе феодализма.

Из исследований великоморавского городища Поганско уже публиковалась крупная коллекция предметов из снаряжения всадника и верхового коня, обнаруженных в могильнике около церкви и двора вельможи, а в последние годы этот комплект еще обогатился находками из юго-западного предгорья (спасительные раскопки перед изменением течения реки Дия), новыми экземплярами шпор, удила и стремян. Предметы такого рода (как это вытекает из общего характера находок и их размещения) не встречаются на юго-западном предгорье в объектах одинакового рода. В то время как около погребений встречаются шпоры, пряжки ремней, то в жилых объектах были обнаружены как шпоры, так же и части удила и стремяна. Жилые объекты № 14, 69, 77 и 254, в которых обнаружены наиболее примечательные находки такого рода, размещены в юго-западной части исследуемого участка, площадью свыше 5 га (изображение № 1) и принадлежат к группе хат, инвентарь которых свидетельствует о том, что они были насех покинуты жителями и в них была оставлена часть домашнего инвентаря. К сожалению, эти жилые объекты также в значительной степени механически разрушены при вскрытии грунта, вследствие чего часть находок повреждена или уничтожена.

Шпоры. Большинство из 15 экземпляров шпор из погребений (№ 42, 49, 118) и объектов (№ 69, 77) относятся к типу IV — Биалек; только одна пара (погребение № 38) к типу V. Д. Биалек, согласно В. Грубому, датирует обе группы первой половиной IX в., а тип IV считает самой распространенной группой в славянской среде севернее Дуная. Находки из юго-западного предгорья в Поганско полностью подтверждают этот взгляд.

Удила. В жилых объектах были обнаружены остатки двух разных типов удила. Части прямой стержневидной псалии с боковым пятком с двумя отверстиями происходят из объектов № 21, 38, 115 (карт. 8: 4, 5); этот тип характерен для городищ Моравии и Словакии IX века и в единичных случаях проникал сюда еще в VIII веке. Стержневидная псалия с ушком в средней части, обнаруженная в объекте № 254 (карт. 11: 9, 10) не имеет в славянской среде другой подобной; точную аналогию усматривают в находке из эпохи древних викингов в Норвегии (Петерсен).

Стремяна. К крупным находкам в объектах № 14 и 77 относятся 4 экземпляра стремян трех разных типов. Массивный предмет из объекта № 14 (карт. 4: 2) относится к среде, находящейся под влиянием культуры эпохи каролингов и датируется приблизительно IX веком. Прорезное стремя украшенное серебром и с широкой подложкой из объекта № 14 (карт. 4: 1) имеет в нашей стране единственный родственный себе экземпляр в кладе из Праховских скал; многочисленные аналогичные предметы были обнаружены в находках из викингского могильника в Вискаутен (Литовская ССР, рай. Советск), относящемуся к IX — первой половине XI в. Пара стремян треугольной формы с шариком и перпендикулярно прикрепленным ушком из объекта № 77 (карт. 10: 3) типологически принадлежит к группе западноевропейских стремян, известных прежде всего из северной и южной Германии и из викингских центров (Бирка, Вискаутен); линия их развития восходит к стремянам типа Имменштетт, датировка их в Германии — VIII век. Аналогичные стремяна были обнаружены у нас в Словакии (Гостие) в могиле древневенгерского всадника. Думается, что стремяна такого рода проникли к нам, по всей вероятности, с Запада и с Севера на пути в Карпатскую котловину, на протяжении IX — первой половины X века; отсюда, по всей вероятности, происходит и их первоначальный вид — стремя кочевников.

В комплектах находок с частями снаряжения всадника и верхового коня встречались и другие предметы самого разного рода. Из оружия налицо шпоры (3 штуки), датировка которых относится к половине VIII — концу X века, и меч (карт. 3: 9), особенно близкий к типу, выделенному в скандинавских находках Гьессингом и Арбманом; у нас к этой группе наиболее приближается меч из Детвы, датированный IX веком (Декан, Руткай).

Сельскохозяйственные орудия в наборах находок из объектов представлены серпами и металлическими частями кос и, так же как и орудия труда и предметы бытового

назначения — ножи, бритвы, скобель, ложкообразное сверло, мелкий железный клин, кончик, огниво и бруски — не дают оснований для более точной датировки. Единичной является находка одного целого (объект № 21) и другого неполного (объект № 115) экземпляра чесалки для льна и шерсти; такое орудие в славянской среде в подобной форме и материале не известно (за исключением находки из Победима), и единственную аналогию представляют многочисленные находки из Норвегии, относимые Петерсеном еще к меровингской эре.

Деревянные окованные ведра из объекта № 14 (карт. 6) и керамические сосуды из объектов № 14, 69, 77 и 115 (карт. 5, 10, 11) могут помочь лишь приблизительно датировать возникновение этих объектов; части ведр, по которым можно определять датировку, указывают на начало IX века, керамика, согласно классификации Б. Достала (на основании находок из дворца вельможи в Поганско), относится не позже как ко второй трети IX века.

Опираясь на датировку описанного комплекта находок, можно прийти к заключению, что части снаряжения всадника и верхового коня из юго-западного предгорья Поганско относятся не позже как к третьей четверти IX века. Среди предметов инвентаря обнаружены, кроме типов, обычных для славянской среды, также элементы, встречающиеся в викингской и балтийской среде (псалия с ушком, стремя с отверстиями, чесалка для льна, треугольное стремя с шариком). Это, вероятно, свидетельствует о контактах между североευропейской, балтийско-викингской культурой и среднеевропейской, славянской средой, осуществляемых через западных посредников.

Перевод Я. Еликовой

ÉLÉMENTS DE L'ÉQUIPEMENT DE CAVALIER DANS LES DÉCOUVERTES DE POHANSKO

Les éléments de l'équipement des cavaliers slaves comptent parmi les témoignages importants de la culture matérielle livrés par les nécropoles et sites grand-moraves. Leur importance réside non seulement dans le fait qu'ils documentent le niveau de la production artisanale de l'époque, mais encore et surtout dans leur qualité de source sur la structure sociale au seuil de l'ère féodale.

Les fouilles effectuées au bourgwall grand-morave de Pohansko ont déjà permis de publier un vaste ensemble d'éléments de l'équipement de cavalier découvertes dans la nécropole située près de l'église et dans la ferme seigneuriale. Récemment, de nouvelles trouvailles faites dans le faubourg Sud-Ouest (fouilles de sauvetage précédant l'aménagement imminent du lit de la rivière Thaya) ajoutée à cet ensemble de nouveaux exemplaires d'éperons, de mors et d'étriers. A la différence des trouvailles faites dans les tombes, qui se limitent à des éperons et à des parties métalliques de leurs attaches, les fouilles effectuées dans la partie habitée du bourgwall ont fourni en outre des éléments de mors et d'étriers. Les habitations 14, 69, 77 et 254 dans lesquelles on a trouvé les objets les plus significatifs, sont situées dans la partie Sud-Ouest du terrain étudié dont la superficie est de plus de 5 hectares (fig. 1); elles font partie d'un groupe de huttes dont l'inventaire démontre que les demeures furent quittées en hâte, de sorte qu'une partie de l'inventaire de ménage y fut abandonnée. Malheureusement, ces habitations ont sérieusement souffert du déblayage mécanique, de sorte qu'une partie des trouvailles sont endommagées ou même détruites.

Eperons. Des 15 exemplaires trouvés dans les tombes (t. 42, 49, 118) et dans les habitations (hab. 69, 77), la plupart appartiennent au type IV selon Bialeková; une seule paire (t. 38) est du type V. Bialeková, de même que Hrubý, situe les deux types dans la première moitié du 9e siècle et considère le type IV comme le plus fréquent dans le milieu slave nord-danubien. Les découvertes faites à Pohansko confirment pleinement cette opinion.

Mors. Dans les habitations, on a trouvé des éléments appartenant à deux types de mors différents: le mors à deux parties avec une entrave en forme de barrette et avec une double ouverture quadrangulaire pour passer la courroie vient des hab. 21, 38,

115 (fig. 8: 4, 5); il s'agit d'un modèle courant dans le milieu grand-morave. Il en existe exemplaires isolés ayant pénétré dans ce milieu dès le 8e siècle. L'autre type, c'est-à-dire le mors avec un oeil au milieu de la barrette, a été trouvé dans l'hab. 254 (fig. 11: 9, 10) et il est tout à fait isolé dans le milieu slave. En revanche, on constate son ressemblance étonnante avec une trouvaille faite en Norvège et appartenant à la période des Vikings ancienne (J. Petersen).

Étriers. 4 exemplaires d'étriers provenant des riches trouvailles faites dans les hab. 14 et 77, sont de trois types différents. La pièce massive provenant de l'hab. 14 (fig. 4: 2) porte les traces de l'influence carolingienne et on la fait remonter au 9e siècle. L'étrier ajouré à large sole, décoré d'argent, provenant de l'hab. 14 (fig. 4: 1) ne trouve aucune analogie sur le territoire tchécoslovaque, sauf le dépotoir de Prachovské skály. Cependant, un nombreux ensemble d'étriers présentant des analogies très étroites provient des trouvailles faites dans la nécropole des Vikings à Wiskiauten (Lituanie soviétique, district de Sovetsk); il date de la période allant du 9e au 11e siècle. Une paire d'étriers triangulaires à col sphérique et à l'oeil perpendiculaire appartient au type connu surtout des trouvailles faites en Allemagne et dans les localités de Vikings, (Birka, Wiskiauten). On considère qu'ils dérivent de l'étrier du type Immenstedt qui, en Allemagne, est situé au 8e siècle. Des étriers pareils ont été trouvés en Slovaquie (Hostie) dans la tombe d'un cavalier magyar. Il paraît que ce modèle d'étrier pénétra dans le bassin carpathique, de l'Ouest et du Nord, pendant le 9e et la première moitié du 10e siècle. C'est de là qu'était venu le type primitif de ce modèle — l'étrier nomade à l'oeil non fermé.

Les trouvailles comportant les éléments de l'équipement de cavalier contenaient de nombreux autres objets de caractère très varié. En matière d'armes, il s'agit de haches (3 exemplaires) datant du 8e au 10e siècle et d'une épée (fig. 3: 9) qui rappelle le type spécial défini par G. Gjessing et H. Arbmán dans les découvertes scandinaves. Parmi les trouvailles tchécoslovaques, le plus proche en serait l'épée de Detva qui date du 9e siècle (J. Dekan, A. Ruttkay).

Les trouvailles comportent en outre des outils agricoles, tels que faucilles et anneaux de faux, de même que des instruments d'artisan et objets d'usage personnel: couteaux, rasoirs, plane, foret, coin de fer, pointe, briquet et pierres à aiguiser qui, du point de vue de la datation, ne présentent pas de points d'appui bien nuancés. Comme une découverte précieuse il faut considérer celle d'un peigne de teillage — un exemplaire entier (h. 21) et des fragments d'un autre (h. 115). La forme et le matériel de l'outil sont inconnus dans le milieu slave (sauf la trouvaille de Pobedim); seules les nombreuses trouvailles provenant de Norvège présentent des analogies. J. Petersen les fait remonter jusqu'à l'époque mérovingienne.

Les petits seaux ferrés provenant de l'hab. 14 (fig. 6) et les vases céramiques provenant des hab. 14, 69, 77 et 115 (fig. 5, 10, 11) ne permettent qu'une datation approximative: les parties datables des seaux présentent les caractères du commencement du 9e siècle, tandis que la céramique appartient, selon la classification que B. Dostál a faite à la base des trouvailles de la ferme seigneuriale de Pohansko, au deuxième tiers du 9e siècle au plus tard.

L'analyse et la datation de l'ensemble des trouvailles permettent de conclure que les éléments de l'équipement de cavalier trouvés dans le faubourg Sud-Ouest de Pohansko remontent au troisième quart du 9e siècle au plus tard. L'inventaire comporte, en dehors des types courants dans le milieu slave, des éléments qui apparaissent dans le milieu des Vikings et des Baltes (mors à l'oeil, étrier ajouré, peigne de teillage, étrier triangulaire à col sphérique), ce qui peut être considéré comme un témoignage des contacts entre le Nord et le Centre de l'Europe, c'est-à-dire entre les milieux balto-viking et slave.

Traduit par R. Ostrá